

PÓCSPETRI

fekete-fehér magyar dokumentumfilm, 1982, 190 perc

Egy film, ami igazságot szolgáltat egy meghurcolt falunak. Ember Judit, a legtöbbet betiltott magyar filmrendező a Rákosi-korszak terrorjáról szóló dokumentumfilmje. Operatőr: Mertz Loránd.

műfaj: dokumentumfilm

készült: 1982

hossza: 3 óra 10 perc

Tizenhat éven felülieknek ajánlott!

ALKOTÓK

Ember Judit

(Abádszalók, 1935. május 16. – Budapest, 2007. november 17.)

Balázs Béla-díjas filmrendező, kiváló művész

A holokausztot 1944-ben egy véletlen folytán kerülte el, ugyanis bevagonírozásuk után a vasúti szerelvényt nem az Auschwitzba vezető vágányra tolták rá. 1959-ben végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán, magyar-történelem szakon. Ezután 1964–1968 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatója volt, a Film és Televízió főtanszakon. 800 jelentkező közül bekerült abba a 32 tagú osztályba, ahol Herskó János volt a vezető tanár. 1968-ban kapott filmrendező diplomát. Friss diplomásként a Mafilm Népszerű, Tudományos és Oktatófilm Stúdiójába került, az 1970-es évektől a Magyar Televízióban és a Balázs Béla Stúdióban készítette „tabutörő” filmjeit. 1978-ban *Fagyöngyök* címmel dokumentum-játékfilmet készített. Bölcsész műveltsége, ismeretei, pedagógus attitűdje és a világ dolgai iránti kíváncsisága nem műfajokhoz, hanem témákhoz kötötte.

Szinte minden alkotása felér egy társadalomtudományi-művészeti esettanulmánnyal. Sajátos stílust és egyéni módszert teremtett. Műveiben egyszerre kapott hangsúlyt az izgalmas oknyomozás, valamint a filmjeiben szereplő egyszerű emberekkel való bensőséges, mélyen együttérző kapcsolata. A klasszikus értelemben vett független filmes. Minden alkotása olyan témákról szól, amelyek a politikai, a hatalmi döntéshozók tiltakozását váltották ki az 1970-es évektől szinte napjainkig. Nincs a magyar filmtörténetben még egy rendező, akinek annyi filmjét tiltották volna be, mint Ember Juditét (pl. *Színpad* 1968, *A határozat* 1972, *Tantörténet* 1976, **Pócspetri** 1982, *Hagyd beszélni a Kutruczot!* 1985 stb.). A *Fekete Doboz* alapító tagjai között volt, 1987-ben. *Pócspetri* és *Menedékjog* című filmjeinek dialóglistája könyvben is megjelentek. Életéről és munkásságáról Az *Ember-lépték* címmel jelent meg könyv. A *határozat* című filmjét az Amerikai Filmintézet Los Angelesben beválasztotta „Minden Idők 100 Legjobb Dokumentumfilmje” közé. 2008 óta a Magyar Filmszemle dokumentumfilmes kategória fődíja „Ember Judit-díj” lett. 2010-ben, a Los Angeles-i Magyar Dokumentumfilm Fesztivál keretein belül is létrehozták az Ember Judit-díjat. Bokor Balázs nagykövet, Los Angeles-i főkonzul hangsúlyozta: „A fesztivál 2010-es beindításakor és azóta is folyamatosan azt kívántuk hangsúlyozni, hogy a magyar dokumentumfilm egyik ikonjának, Ember Juditnak emléket kívánunk állítani azzal, hogy róla nevezzük el a fesztivál díját.” 2012 óta, minden évben, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsa „Ember Judit Pályázat” néven háromszakaszos nyílt beadású pályázati eljárást hirdet meg dokumentumfilmek gyártásának támogatására 300 millió forint keretösszegben.

Mertz Loránd

(Budapest, 1951. augusztus 27. –)
operatőr, rendező, forgatókönyvíró

Tanulmányait a Színház- és Filmművészeti Egyetemen végezte 1975–1979 között. Munkásságát az <https://www.imdb.com/name/nm0581634/> oldalon találjuk.

Vezető operatőrként készített filmek:

2011 *Tiszta örület* (dokumentumfilm), 2010 *Az ügynökök a paradicsomba mennek*, 2006 *Horthy, a kormányzó*, 2006 *Néma kiáltás* (dokumentumfilm), 2005 *Trianon* (dokumentumfilm), 2004 *Szent István tiszteletére* (rövidfilm), 2002 *Adj nekünk békét* (rövidfilm), 1997 *Tehetetlenül* (dokumentumfilm), 1995 *Lássuk a Hortobágyot* (rövidfilm, dokumentumfilm), 1995 *Snagovi gyerekek* (dokumentumfilm), 1994 *És ne vígy minket kísértésbe*, 1993 *Miénk a gyár* (dokumentumfilm), 1991 *Ítéletlenül*, 1991 *Új Gálvölgyi-show* (TV sorozat), 1990 *Vérrel és kötéllel* (dokumentumfilm), 1989 *Az én légióm*, 1989 *Újmagyar siralom* (dokumentumfilm), 1989 *Volt egyszer egy légió*, 1988 *Menedékjog* (dokumentumfilm), 1988 *Szerelem második vérig*, 1987 *Csepke* (TV mini sorozat), 1987 *Csepke világgá megy* (tévéfilm), 1987 *Doktor Minorka Vidor nagy napja*, 1986 *Szemet szemért* (tévéfilm), 1985 *Hagyd beszélni a Kutruczot!* (dokumentumfilm), 1985 *Hazánk* (dokumentumfilm), 1983 *Osztozkodás* (tévérövidfilm), 1983 *Szegény Dzsoni és Árnika*, 1983 *A koncert* (dokumentumfilm), 1982 *A csillagokig* (rövidfilm), 1982 *Mátyás, az igazságos*, **1982 *Pócspetri* (dokumentumfilm)**, 1982 *SI Mértékegységek* (tévéminisorozat), 1982 *Történetek a magyar filmről* (dokumentumfilm), 1982 *Suli-buli*, 1981 *Egy nap rock* (rövidfilm), 1981 *Elfelejtett holtak* (rövidfilm, dokumentum), 1981 *Hurut király fázik* (rövidfilm), 1981 *Kasszagyrók* (rövidfilm), 1981 *Pusztai emberek*, 1980 *Álomfejtő* (rövidfilm), 1980 *Zuárd* (rövidfilm, dokumentum), 1979 *Kis magyar burleszk* (rövidfilm).

Operatőrként készített filmek:

2007 *Adjátok vissza a hegyeimet* (dokumentumfilm), 1991 *Szerelmes szívek*, 1990 *Napló apámnak, anyámnak*, 1988 *Dunaszausz* (dokumentumfilm), 1984 *Napló gyermekeimnek*, 1984 *István, a király*, 1981 *Kopaszkutya*, 1981 *Autóversenyzők* (dokumentumfilm), 1978 *Kihajolni veszélyes*, 1975 *Örökbefogadás*.

Operatőr asszisztensként készített filmek:

2010 *Mindszenty - A fehér vértanú* (dokumentumfilm), 1974 *Szikrázó lányok*.

A FILM

Miről szól?

Pócsperi lakossága 1948-ban a helyi tanácsháza elé vonult, hogy az egyházi iskola államosítása ellen tüntessen. A tumultusban meghalt egy fiatal próbarendőr, aki véletlenül lelőtte magát a fegyverével. Az eset után az egész falut felelősségre vonták, a rögtönítélő bíróság döntése nyomán egy embert ártatlanul kivégeztek, sokakat bántalmaztak és bebörtönöztek. A dokumentumfilm megpróbálja feltárni, mi is történt valójában azon a végzetes napon, és elindítja a falu rehabilitálását.

Mitől különleges?

A *Pócspetri* nagyhatású dokumentumfilm, amely a magyar történelem egyik sötét fejezetét kívánja tisztázni. Az ártatlanul meghurcolt falu lakossága a film készítésének pillanatában is együtt élt a traumával és a szegénnyel, amit a sok évtizeddel korábban történt események óta hordozott. A keresetlen egyszerűséggel, de nagy figyelemmel leforgatott film kulcsfontosságú a múlttal való szembenézésben, az itt látható interjúk egyenként és együtt is rendkívül megrázók.

Hogyan készült?

Ember Judit 1973-ban találkozott először a történettel, miután elolvasta Déry Tibor *Pócspetri* című írását a Csillag folyóirat 1948-as évfolyamában. Amikor elutazott a helyszínre és beszélgetni kezdett a falubeliekkel, rájött, hogy a valóság egész más, mint ami a korabeli sajtóban megjelent. A megfilmesítésre azonban nem kapott azonnal engedélyt. Várnia kellett, amíg a Balázs Béla Stúdióban jutott a tervre az éves keretből maradék nyersanyag. Az elkészült alkotás a per hanganyagából és a korabeli sajtó hisztérikus cikkeinek képeiből összeállított bevezető után az érintettekkel készített őszinte interjúk sora.

Megszólalnak a falubeliek: olyanok, akik jelen voltak az eseményeknél, s olyanok, akik távolabbról voltak érintettek. A kamera elé állnak többek között az ártatlanul kivégzett, rendőrgyilkosnak kikiáltott Királyfalvy Miklós rokonai is. A dráma egyre mélyül, a párhuzamos, jórészt egymást erősítő, néha egymásnak ellentmondó beszámolók mély sebekről árulkodnak. A megrázó sorstragédiák a Rákosi-rendszer diktatúrájának működését modellezik, és rávilágítanak arra, hogy már a közismert, nagy koncepciók perек előtt is voltak „próbaperek”.

A klasszikus, oknyomozó interjúszituációban a riporter maga a rendező, aki sokszor személyesen is megjelenik a képeken. Ember Judit részvétele megnyugtató a beszélgetőtársakat, okosan megfogalmazott kérdései pedig kiváló pszichológiai érzékről tanúskodnak. A filmnek közvetlen hatása is lett a pócspetriek életére, akiket a bemutatást követő perújrafelvétel során rehabilitáltak.

Hol a helye a (magyar) filmtörténetben?

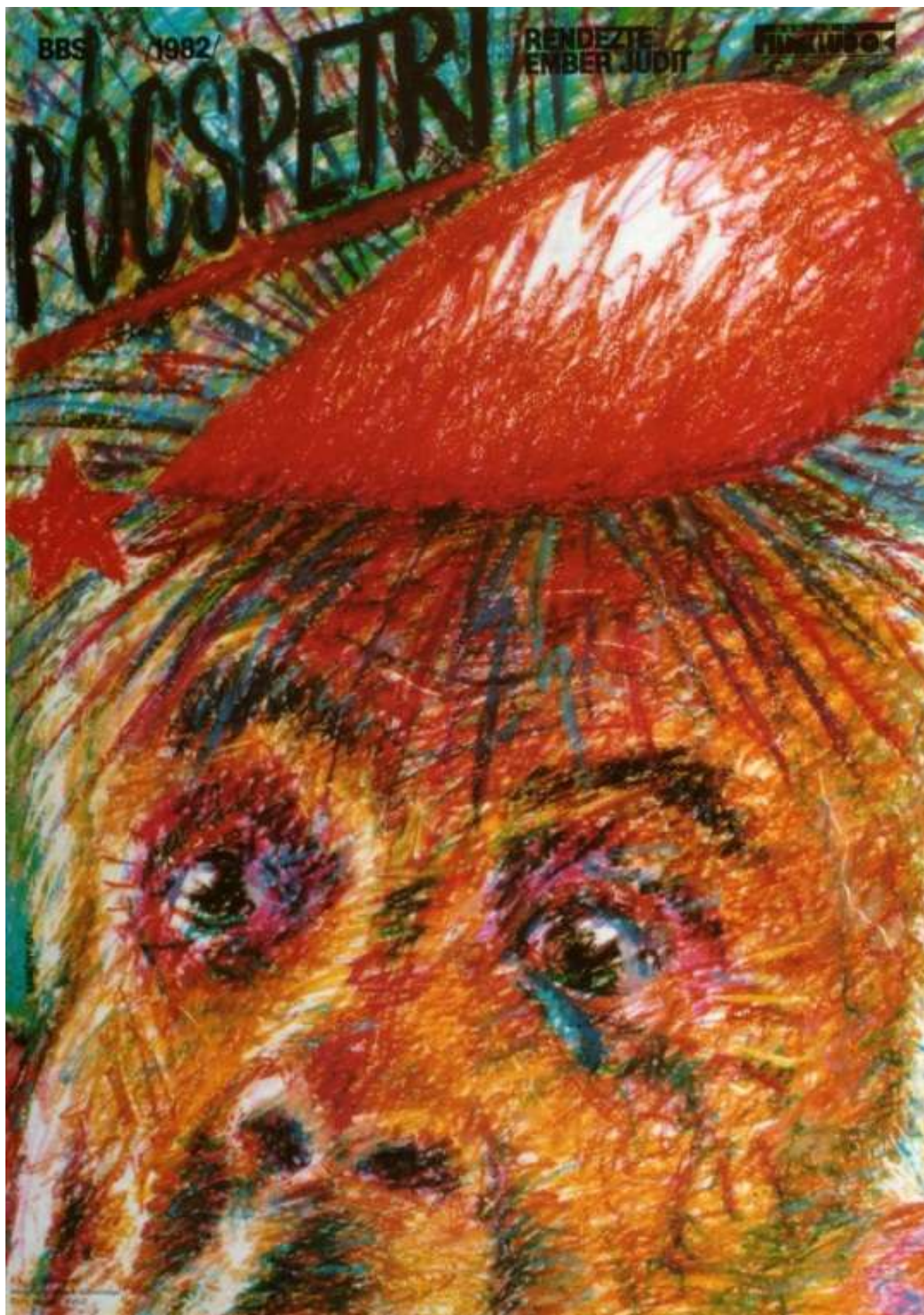
A film 1982-ben készül el, azonban rögtön betiltották, és 1989-ig hivatalosan nem vetíthették sehol. Ember Juditnak szinte minden filmjével ez történt a rendszerváltás előtt, ezért egyik tanára, Herskó János „a legtitkosabb magyar filmrendezőnek” nevezte. Ezzel együtt a *Pócspetri* nagyon fontos helyet foglal el a hazai történelmi dokumentumfilmek között, mivel ez volt az egyik első munka, amely a Rákosi-korszak diktatúrájával foglalkozott. Nem csak témája, de formája is nagy hatással volt a műfaj későbbi darabjaira, mert több mint három órás vetítési idejével ez nyitotta meg a hosszú dokumentumfilmek sorát.

Egy emlékezetes jelenet

András bácsi, a kivégzett Királyfalvy Miklós bátyja, felidézi saját emlékeit. Az idős és nagybeteg ember memóriája még mindig éles, részletesen beszámol az eseményekről. Ő maga nem volt közvetlenül jelen a halálesetnél, de a következményeket neki is viselnie kellett. Elmondja, hogy hogyan vitték be a hatóság emberei, milyen erőszakosan bántak vele, és hogyan közöcsítették ki egy rendőrgyilkos testvéreként. Megtört, meggyötört embert látunk, akinek az egész élete tönkrement az évtizedekkel korábbi koncepció eljárás miatt.

A cinéma vérté hagyományát követő közelképek megmutatják az apró gesztusokat, a lemondás és a csalódottság fizikai jeleit. A rendező jelen van az interjúban, halljuk a kérdéseit, de nem sűrgeti alanyát, hagy neki időt arra, hogy a gondolatokat szavakká formálja. A komoly traumákkal küzdő András bácsi egy ízben megkérdezi őt, nem lesz-e baj abból, ha szerepel a filmben, amire Ember Judit megnyugtató válasza az, hogy azóta már más idők járnak. A kérdés mégis párhuzamot von múlt és jelen között, és rámutat arra, hogy az egykori bűnök még mindig nincsenek feltárva, hatásuk ilyen hosszú idő után is érezhető.

Plakát

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

Rákosi-korszak

A Rákosi-korszak Magyarország 1945–1956 közötti történelmének szinte egészét lefedi. Szűkebb értelemben 1948 és 1953 között, tágabb értelemben pedig 1947 és 1956 között létezett. Nevét vezetője, a sztálinista rendszerű totális diktatúrát kiépítő Rákosi Mátyás után kapta, aki 1947–48-ban került a hatalmi piramis csúcsára. Ekkor alapjaiban formálta saját ízlésére az országot; 1949-ben szovjet mintára új alkotmányt és új államcímet („Rákosi-címer”) is készíttetett, illetve megkezdődött a rendőrállam kiépítése és a totális terror („csengőfrász”) korszaka.

A rendszerre mind párton belül, mind országosan a féktelen terror volt a jellemző. Az időszakot az ÁVO, illetve a belőle önállósított ÁVH kegyetlenkedései, koncepciós perek, az „osztályidegen elemek” gulag-szerű táborokba deportálása, kivégzése, illetve a párton belüli ellenzék pusztítása jellemezte. Ez Rákosi és Sztálin mesterségesen felépített és fenntartott személyi kultuszával, erőltetett kolhozosítással és a nehéz-, valamint a hadiipar teljességgel indokolatlan és gazdaságtalan fejlesztésével párosult, ami együttesen, rövid úton általános nyomorba taszította a lakosságot.

Előzmények

A második világháborút követően Magyarország a Szovjetunió megszállási övezetébe tartozott, amely fokozatosan hozzásegítette a Rákosi vezette Magyar Kommunista Pártot a hatalom megszerzéséhez és – a baloldali szociáldemokratákkal egyesülve Magyar Dolgozók Pártja (MDP) néven – a sztálinista típusú egypártrendszerű diktatúra bevezetéséhez, amely 1949-re teljesedett ki.

1945. november 4-én tartották a második világháború utáni Magyarországon az első demokratikus választást, melyet a Független Kisgazdapárt nyert meg fölényesen (57%) a három baloldali párt előtt (szociáldemokraták, kommunisták, parasztpárt). Ennek ellenére a megszállt országban – szovjet nyomásra – koalíciós kormány alakult, melyben a kommunista párté lett a belügyi tárca. Kovács Béla, az FKGP főtitkárának 1947. február 25-i jogellenes letartóztatásával a kommunisták megkezdtek politikai ellenfeleik kiszorítását a hatalomból. Módszereik közé tartozott a politikai harc mellett a megfélemlítés, a lejáratás éppúgy, mint esetenként az emberrablás, a fizikai megsemmisítés. Az 1947-ben lezajló második, nyíltan manipulált, úgynevezett „kékcédulás választás” még nagyobb befolyáshoz juttatták a baloldali pártokat. A parlamenti ellenzéket, a polgári pártokat felszámolták. A korábbi vezetőitől megfosztott szociáldemokrata párt és a kommunista párt 1948-as egyesülése után létrejött egypártrendszer és totális kommunista diktatúra élén Rákosi Mátyás állt.

A totális diktatúra kiépülése

1947 után egyre inkább úrrá lett Rákosin a megalománia, s lassanként a hatalom rabjává vált. Pozícióinak megszilárdítására minden eszközt használhatónak ítélt meg. A Svájcban éppen szabadságát töltő Nagy Ferenc miniszterelnök alig ötéves fiát elraboltatta, s csak a lemondásáért, illetve azért cserében engedte szabadon, hogy Nagy soha többé nem tér vissza Magyarországra. Saját bajtársait is habozás nélkül börtönöztette be, kényszerítette emigrációra, vagy végeztette ki, közülük Rajk László esete a legismertebb.

Koncepciós perek

A Rákosi-korszakban az emberi jogok súlyos sérelmet szenvedtek. Sokakat ért megtorlás: a koncepciós perekben kivégzettek száma száz és kétszáz fő közé tehető, 40 ezren voltak rendőri őrizetben, illetve internálva, közel 13 ezer főt (két és fél ezer családot) kitelepítettek, kitiltottak Budapestről. 1950–53 között 1 millió embert vontak ügyészi eljárás alá, minden második ellen vádat is emeltek. A rövidesen bekövetkező változások során hozott közkegyelmi rendelet 748 ezer embert érintett. A Rákosi-rendszerben hozzávetőleg 300 ezer embert telepítettek ki és internáltak korábbi lakhelyéről. Főként korábbi földbirtokosok, módosabb gazdák, katonatisztek, állami alkalmazottak, gyártulajdonosok jutottak erre a sorsra. Erre még a második világháború elején meghozott törvények adtak lehetőséget. A legtöbb kitelepítettet mezőgazdasági munkára fogták (pl.: Hortobágy) és embertelen körülmények között tartották.

60. születésnapja

A Rákosi-kultusz fokozatosan kiépülve 1952-re érte el tetőpontját, ekkor kezdték a „népünk bölcs vezére”, valamint a „Sztálin legjobb magyar tanítványa” jelzőkkel illetni.

1952 elején 60. születésnapja alkalmából munkaversenyeket hirdettek országszerte. Ekkoriban alapították meg a Rákosi Mátyás Tanulmányi Versenyt (előtte, és 1956-tól (OKTV)-t), a Rákosi-kupát és még számos elismerést, amit tiszteletére alapítottak. Minden magyarnak kötelező volt valamivel hozzájárulnia a nagy ünnepséghez: az óvodások rajzokat készítettek, az általános iskolások első fogalmazásukat neki írták, a felnőttek terítőkbe hímezték Rákosi nevét. A Magyar Optikai Művek dolgozói egy különleges órát küldtek az alkalomra, augusztus 14-én pedig a Minisztertanács elnöke (azaz miniszterelnök) lehetett, s megalapíthatta saját kormányát, igaz Nagy Ferenc megzsarolása óta gyakorlatilag minden kormányt ő irányított, vagy legalábbis igyekezett a lehető legnagyobb kontrollt gyakorolni felettük.

Sztálin halála után

Sztálin 1953. március 5-ei halála után pozíciója hirtelen meggyengült; egy pártdelegációval az 1953-as „választás” után alig egy hónappal júniusban Moszkvába rendelték, ahol a Szovjetunió Kommunista Pártja vezetői szándékosan a vezetőtársai előtt súlyos személyes bírálóban részesítették a „beképzelt, (...) kollektív módon dolgozni képtelen” Rákosit. Az eset után kormányfői posztjáról Nagy Imre javára le kellett mondania, majd az MDP 1953-as kongresszusán önkritikára kényszerült, igaz ez utóbbi gesztus olyan titokban történt, hogy gyakorlatilag a hatalom legszűkebb felső vezetői körén kívül mások nem (még a párttársak sem) tudtak róla.

A kommunista Nagy Imre reformelképzelései első lépéseként amnesztiát hirdetett, októberben pedig ígéretéhez híven felszámolta az internálótáborokat, véget vetett az ÁVH önállóságának, a könnyű- és élelmiszeripar javára módosított a támogatások rendszerén, a parasztságot sújtó terheket mérsékelte, béremeléseket és árcsökkentéseket hajtott végre. Az életszínvonal érezhetően emelkedni kezdett.

Faludy György életrajzi regényében a recski internálótáborban az ávós őrnagy beszéde jellemzi az 1953. szeptemberi szabadonbocsátások légkörét: „A Magyar Népköztársaság nevében bocsánatot kérek öntől azért az igazságtalanságért, jogtalanságért és méltatlanságért, melyet el kellett szenvednie. ...figyelmeztetett, hogy a törvény hatévi fegyházbüntetést ír elő, amennyiben rabságunk körülményeiről, helyéről, okairól akár bármit is elárultunk. Azzal a jó tanáccsal szolgálhat, hogy a kérdezősködőket jelentsük fel, közvetlen hozzátartozóinknak pedig mondjuk, hogy tanulmányúton voltunk a Szovjetunióban.”

A törvényteleniségek feltárását 1954 májusáig akadályozta meg a Rákosi-féle holdudvar, amikor is maga Hruscsov emelte fel szavát a miniszterelnök mellett. A felállított Különleges Tanács 300 politikai elítélt ügyét vizsgálta felül, köztük Kádár Jánosét és Losonczy Gézáét. Ekkorra Rákosi vonala már pártberkekben is meggyengült: 1954 októberében Nagy Imre mellé állt a központi vezetőség nagyja, amit a miniszterelnök további újításokra használt fel: közgazdászokkal az értékarányos árak megszabására és a világgpiachoz való alkalmazkodásra buzdító tervezetet dolgoztatott ki, illetve a Magyar Függetlenségi Népfrontot átszervezte Hazafias Népfronttá azzal a céllal, hogy a kommunista báb helyett szabad fórummá váljon. A demokratizálódó közélet jeleként a reformokat támogató baloldali értelmiségiekből újjáalakulhatott a hosszú ideig betiltott Petőfi Kör, amely a továbbiakban nagy társadalmi befolyásra tett szert az országban.

Az egyszemélyi hatalom visszaállításának kísérlete

Rákosi, ahogy a szovjet utódlási harcok közepette a vele leginkább ellenséges Lavrentyij Beriját letartóztatták, majd 1953 decemberében kivégezték, úgy kezdte újra magához ragadni a hatalmat és visszafordítani a Moszkva által elrendelt enyhülést és a koncepciók perek áldozatainak rehabilitálását. Tette mindezt úgy, hogy például elérte, hogy a törvénytíró perek kivizsgálására összeállított bizottság elnöke legyen. 1956-ig váltakozó sikerű hatalmi harcot folytatott Nagy Imrével, akit rendszeresen személyesen igyekezett lejártni Moszkvában.

A Nagy Imre által elképzelt gazdasági reformokat Rákosinak sikerült teljesen megakasztania, ügyesen kihasználva az NSZK NATO-taggá válását követő szovjet külpolitikai váltást 1954 közepén-végén. Ekkor elérte, hogy 1955 januárjában Moszkvába rendeljék riválisát, ahol Nagy Imre – általános megrökönyödésre – nem

volt hajlandó önkritikát gyakorolni. Ettől függetlenül a márciusi KV-ülés elmarasztalta a miniszterelnököt, akitől tavasszal minden tisztséget elvettek, sőt év végén még MDP-tagságát is megszüntették.

Ezekben az években is tanúbizonyságot tett kiváló taktikázó képességeiről, s végül 1955-re sikerült elérnie Nagy Imre leváltását. Helyére bizalmi embere, Hegedüs András került.

Azonban az enyhülés légköréhez szokott közélet – elsősorban az értelmiségi Petőfi Kör – és a kiszabadult párton belüli belső ellenzék miatt már nem lehetett visszasztálinizálni az országot.

Rákosi helyzetét az is nehezítette, hogy Hruscsov békülni kezdett Titóval, amivel a Rajk-per jogosultságát kérdőjelezte meg, illetve az a tény, hogy az SZKP XX. kongresszusa 1956 februárjában elítélte a korábbi szovjet sztálinista diktatúrát (és vele minden sztálinista-rendszerű diktatúrát).

Második (és végső) bukása 1956 nyarán

1956 márciusában Rákosi beismerte, hogy Rajk László ügye provokáción alapult, és az ÁVH letartóztatott vezetőire hárított minden felelősséget. Májusban már be kellett ismernie, hogy neki is szerepe volt a bűnök elkövetésében, egyúttal az ellenállást a Petőfi Kör betiltásával próbálta letörni, ám hiába: az MDP KV ülésére érkező Anasztasz Mikojan közölte Rákosival, hogy le kell mondania párttitkári tisztségéről, amit ő 1956. július 18-án meg is tett. A tisztségben a legközelebbi elvbarátjának számító Gerő Ernő követte.

Száműzetése és halála

Lemondatása után nyolc nappal, 1956. július 26-án Rákosi Mátyás rövid gyógykezelés céljából a Szovjetunióba repült, amibe egy Fekete-tengeri nyaralást is próbált beiktatni. Alig három hónappal később, október 23-án kitört a forradalom Budapesten.

Az 1956-os forradalom bukásával hatalomra került Kádár János Rákosi Mátyás személyi kultuszát és rendszerét jelölte meg az „ellenforradalom” egyik kiváltó okának. Bár Rákosi ismételt kísérleteket tett a hazatérésre, erre nem kapott engedélyt, Hruscsov Kádár mellett döntött. 1957. május 9-én az Országgyűlés megfosztotta Rákosit elnöki tanácsi tagságától és parlamenti mandátumától is. Novemberben Moszkvából a mintegy 1500 kilométerre lévő Krasznodarba telepítették ki. Innentől kezdve rendíthetetlenül ostromolta a szovjet pártvezetést leveleivel, hogy járjanak közben visszatérésének ügyében, de távol Magyarországtól érte a halál.

Az iskolák államosítása

Az iskolaügy legnagyobb harca a Rákosi-korszakban az egyházi iskolák ellen folyt. Először a földosztás mért csapást az egyházi iskolákra, jelentősen megnehezítve azok fönntartását. Az első támadás a kötelező hitoktatás fakultatívvá tételére irányult 1947-ben, az egyházaknak ezt rövid időre sikerült visszaverniük. Ezután (az 1947 márciusában közoktatásügyi miniszterré kinevezett Ortutay Gyula irányításával) jól megtervezett és előkészített (propaganda)hadjárat indult az iskolák államosítását előkészítendő. Megszervezték, hogy egyházi tanítói küldöttség jelenjen meg a minisztériumban és kérje az államosítást az egyházi intézmények elnyomó, antidemokratikus voltára hivatkozva, országos aláírásgyűjtésbe kezdtek az államosítás mellett stb. Az egyházak viszont mozgósították híveiket és jelentős tüntetésekre került sor. A híres „pócspetri eset” alkalmat adott az egyházak elleni uszításra és a cselekvésre is. A szó szerint véres harc az egyházak vereségével végződött, Ravasz Lászlót eltávolították, megkezdődtek az egyházak elleni koncepciók perek, Mindszentyt is perbe fogták, a szerzetesrendeket betiltották. Az országgyűlés 1948. június 16-án elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. Az időzítés nem volt véletlen, a tanév vége után nehezebb volt mozgósítani a tantestületet, a diákokat, a szülői munkaközösséget. A keserű pirulát a tanárok fizetésemelésével próbálták megédesíteni (már júniusban!). Összesen 6505 iskola került ekkor állami tulajdonba, az ország iskoláinak több mint kétharmada. 18 ezer pedagógus vált állami alkalmazottá.

AZ 1948. ÉVI XXXIII. TÖRVÉNY A NEM ÁLLAMI ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSÁRÓL (Budapest, 1948. június 16.)

1. § (1) A jelen törvény hatálybalépésekor fennálló nem állami iskolák és a velük összefüggő tanulóotthonok, továbbá a kisdédóvodák fenntartását – kizárólag egyházi célokat szolgáló tanintézetek (hittudományi főiskola, diakónus és diakonisszaképző stb.) kivételével – az állam veszi át.

(2) A kormány a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, ha pedig az iskolára, illetőleg a kisdédóvodára nézve más az illetékes miniszter, ennek a miniszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben tett előterjesztésére az (1) bekezdés rendelkezése alól kivételt tehet.

2. § (1) Azoknak a kisdédóvodáknak, iskoláknak és tanulóotthonoknak tanárait, tanítóit és óvónőit, amelyeknek fenntartását az 1. § alapján az állam veszi át, az illetékes miniszter a jelen törvény hatálybalépését követő hónap első napjától kezdődő hatállyal állami alkalmazottakká minősíti át. Az átminősített alkalmazott az állami szolgálatban az általa eddig élvezett fizetési fokozatba kerül, s állását minden vonatkozásban úgy kell tekinteni, mintha korábbi állásában beszámítható szolgálati idejét is az állami szolgálatban töltötte volna el.

(2) Azoknak a kisdédóvodáknak, iskoláknak és tanulóotthonoknak, amelyeknek fenntartását az 1. § alapján az állam veszi át, a jelen § (1) bekezdése alá nem tartozó állandó jellegű alkalmazottaira a jelen § (1) bekezdésének rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell; a nem állandó jellegű alkalmazottak átvétele vagy elbocsátása tekintetében az illetékes miniszter esetenként határoz.

3. § (1) Azoknak a kisdédóvodáknak, iskoláknak és tanulóotthonoknak, amelyeknek fenntartását az 1. § rendelkezése alapján az állam veszi át, épülete, berendezése, felszerelése és a kisdédóvoda, az iskola fenntartását szolgáló egyéb vagyona (tanítói föld, lakás stb.), mint közművelődési célvagyon, az állam tulajdonába megy át.

(2) Az (1) bekezdés rendelkezése alól a kormány a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére minisztertanácsi határozattal kivételt tehet.

4. § A kormány rendelettel állapítja meg, hogy kisdédóvodát, illetőleg iskolát eddig fenntartó vagy fenntartásához eddig hozzájáruló város, nagy- vagy kisközség, avagy vállalat az általa eddig viselt fenntartási terheket a jövőben milyen mértékben köteles viselni; megállapítja továbbá azt is, hogy az állam által fenntartott kisdédóvodák, iskolák dologi terhéből a város, illetőleg a nagy- vagy kisközség a jövőben mennyit visel.

5. § Kisdédóvodát vagy iskolát a jelen törvény hatálybalépése után csak a tárgya szerint illetékes miniszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben tett előterjesztésére hozott minisztertanácsi határozat alapján lehet létesíteni és fenntartani.

6. § (1) A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról az illetékes miniszterek gondoskodnak; ha az illetékes miniszter nem a vallás- és közoktatásügyi miniszter, akkor a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve jár el.

(2) A jelen törvény hatálybalépésével a nem állami kisdédóvodákra, iskolákra, tanulóotthonokra vonatkozó és a jelen törvény rendelkezéseitől eltérő rendelkezések hatályukat veszítik.

(In: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/iskolak.htm>)

1948 – Az egyházi iskolák államosítása, százezrek a katolikus rendezvényeken

(részletek az 1948-as katolikus évkönyvből)

január 1. Újévi köszöntőjében Grósz érsek (...) az iskolaügy kapcsán megemlítette, hogy miniszteri jóváhagyással három új iskolát sikerült alapítani (Borota-Rémi út, Csávoly-Józsefháza, Soltszentimre-Bárármajor), és 59 új tanári állást is szerveztek. A miniszter által jóváhagyott tanári állások száma a főegyházmegyében összesen 476. A katolikus közösségek valójában még 158 új tanári állást szerveznek, melyek esetében várnak a kultuszminiszteri jóváhagyásra.

január 14. Iskolaügy. Grósz érsek megalakította a Kalocsai Főegyházmegyei Diákotthon bizottságot, Dr. Koszterszitz József kanonok, kissemináriumi igazgató vezetésével, s az egyházmegyei internátusok

igazgatóinak részvételével. Feladata a katolikus diákotthonok szervezése, fejlesztése, működésének segítése volt, mellyel a falusi gyermekek továbbtanulását kívánták segíteni.

február 14. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter a kormány nevében tárgyalásokat kezdett Mindszenty József bíborossal az egyházat ért sérelmek orvoslásáról. Ezután a kultuszminisztérium bizalmas tárgyalásokat folytatott Czapik Gyula egri érsekkel is. A tárgyalások konkrét eredményeket nem hoztak. Mindszenty bíboros hamarosan levélben fordult Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz az emberi jogokon és a vallásszabadságon esett sérelmek miatt.

május 9. Közzétették a létrehozandó Magyar Dolgozók Pártja programtervezetét, amely követelte az iskolák államosítását.

május 11. Iskolaügy. A katolikus püspöki kar közös pásztorlevélben lépett föl az egyházi iskolák védelmében. A körlevelet három egymást követő vasárnapon is felolvasták a templomokban.

május 24. Ortutay Gyula kultuszminiszter protestáns egyházfőkkel tárgyalt. Megállapodtak az egyházak anyagi támogatásáról és arról, hogy az iskolatörvény nem érinti majd a lelkésznevelést, és az iskolai vallásoktatás is kötelező marad. A nagy múltú egyházi nevelőintézetek egyházi tulajdonban maradhatnak.

június 3. *A Szabolcs megyei Pócsperiben az iskola államosítása elleni demonstráció során egy lövés dördül, a szerencsétlen balesetet hamarosan rendőrgyilkosságnak minősítik. A helyi plébánost felbujtóként halálra ítélték, büntetését később életfogytig tartó börtönbüntetésre változtatták. Az elhíresült eset, hatékony propaganda fogás lett az iskolák államosítása mellett, ill. az iskolák államosításával kapcsolatos demonstrációk megakadályozására.*

június 7. A püspökkari konferencia határozata értelmében az egyházmegyes papok és szerzetesek nem vállalhatnak munkát az államosításra kerülő iskolákban, a rendelkezés a hitoktatásra természetesen nem vonatkozott.

június 11. Kormányrendelet zárta a nem állami iskolák épületét és felszerelését, lényegi vita nélkül elfogadták az iskolaállamosítási törvényjavaslatot. Másnap a püspöki kar kiközösítéssel sújtotta a végrehajtásban közreműködőket.

június 16. Az országgyűlés 230:63 arányban megszavazta az 1948:XXXIII. törvénycikket a nem állami iskolák fenntartásának átvételéről, vagyontárgyaik állami tulajdonba vételéről. A katolikus egyház részéről ez 3.148 intézményt érintett.

június 28. Letartóztatták Lénárd Ödön piarista szerzetest, az Actio Catholica országos kulturális titkárát. Izgatás vádjával 6 évre ítélték. (BM-GJ)

július 1. Iskoláik mentése érdekében bencés, piarista, jezsuita és ciszterci rendtartományi vezetők a kultuszminisztériummal tárgyaltak, Mindszenty bíboros tudta nélkül. A prímás így elhatározta magát az akciótól.

július 1. Iskolaügy. Grósz érsek körlevelében közli az iskolák államosításával kapcsolatban hozott törvény szövegét, majd részletesen ismerteti a kalocsai főegyházmegye zár alá vett oktatási intézményeinek statisztikai adatait. Nyolc középfokú intézményben 85 tanár, 137 általános- és népiskola 437 tantermében pedig 596 tanár tanított (közülük 303 férfi, 293 nő). A katolikus iskolákba beiratkozott tanulók létszáma 22.626 volt, közülük közel ezer fő másvallású volt. Az államosításkor 20 katolikus óvoda is működött az egyházmegyében, 26 óvónői állással, és további öt óvoda állt még szervezés alatt. A történeti hűség jegyében Grósz érsek fontosnak látta megjegyezni, hogy az államosításra nem a katolikus iskolák gyenge teljesítménye miatt került sor. Az általános iskolák fejlesztését maga az érsek is szorgalmazta, a főegyházmegye néhány év alatt, a legnehezebb körülmények között 27 új iskolát szervezett, nagyrészt biztosítva a szükséges épületeket. Ezzel valójában az országos átlagtól jobb helyzet alakult ki. Ha a költségvetési adatokat elemezzük, a példaként kiemelt 1946/47-es tanévben az egyházmegye iskoláinak folyósított államsegély összege 930 ezer forint volt, míg ugyanekkor az iskolafenntartók további 840 ezer forintot költöttek az intézményekre. A kisebb iskolák a gazdagságosság jegyében együttműködtek más felekezeti intézményekkel, erre 15 esetben volt példa. Az alkalmazottak sem kaptak kevesebb fizetést másoknál, a fizetést valójában kormányrendeletek szabályozták, és azt a központi illetményhivatal utalta ki, a besorolásokat is az állami tanügyi hatóságok végezték az államsegélyes állások esetében. Az érsek úgy vélte, hogy a főegyházmegye iskolái a legjobb szolgálatot igyekeztek tenni az emberek javára, kötelességüket teljesítve, lelkiismeretes és példás munkával. „A Mindenható és a történelem fog mindenről és mindenkiről ítéletet mondani.” – zárta szomorúan mondandóját Grósz érsek.

július 30. Bizalmas utasításokat küld ki Kujáni Ferenc érseki helynök a plébániáknak sokszorosítottmány formájában, melyek szerint az egyházközségi ifjúsági csoportok vezetői az államosított iskolák tanítói nem

lehetnek, tőlük a csoportokat egy hónapon belül át kell venni. Mindazok a hívek, akik az iskolák államosítása ügyében agitáltak, aláírtak stb., botrányt okoztak és súlyos bűnt követtek el, mely alól csak akkor oldozhatók fel, ha aláírásukat írásban visszavonják, és sajnálkozásukat fejezik ki a történetek miatt.

augusztus 1. Iskolaügy. A főegyházmegye templomaiban felolvassák a püspöki kar körlevelét, melyben a püspökök a katolikus iskolák államosításával munka nélkül maradt 4.500 szerzetesnek kérnek támogatást, 6 millió magyar katolikus legszentebb közügyének nevezve sorsukat.

szeptember 5. Iskolaügy. A főegyházmegye templomaiban felolvassák a püspöki kar körlevelét a katolikus nevelés helyzetével kapcsolatban. A püspökök részletesen kifejtik, hogy miért nem vállalhatnak további munkát a szerzetesek az államosított intézményekben, s hogy mit jelent azok marxista és materialista szemlélete, melyet nyíltan hirdetnek. Lenint idézve megállapítják, hogy a marxizmus kérelmelhetetlen ellensége a vallásnak, s a vallásos hit lerombolására törekszik. A keresztény hit „kiköltöztetése” az iskolákból folyik, most még megvan a heti két óra hitoktatás, de valószínűleg további támadások is lesznek. A szülőknek fel kell készülniük rá, hogy a vallásos nevelést a jövőben elsősorban a családban, ill. a templomban és az egyházközségben kell biztosítaniuk.

szeptember 8. Grósz érsek körlevelében részletes utasításokat ad a hitoktatás végzésével és szakfelügyeletével kapcsolatban. Az iskolai órákon túl az egyesületi munkát, s a tantestületi értekezletek látogatását is a hitoktatók lelkére kötötték. Felügyeletük továbbra is több szintű maradt, közvetlenül a plébánosok, azután az esperesek, végül a Főtanfelügyelőségből szervezett Főegyházmegyei Hitoktatási Felügyelőség látta el az ezzel kapcsolatos feladatokat. Utóbbi már a hitoktatói értekezletekkel és a továbbképzéssel is törődött.

szeptember 23. Körlevéli közlés az államilag eltörölt Mária-ünnepekről. Grósz érsek felidézi, hogy tavasszal kormányrendelet törölte el Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.), Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) és Kisboldogasszony (Kisasszony, szeptember 8.) ünnepnapjának munkaszüneti jellegét. A rendelet azonban a templomi istentiszteleti rendben változást nem okozhat, az említett napokat egyházilag ezután is változatlanul kell ünnepelni.

november 10. Körlevéli figyelmeztetés, hogy a főpásztorok ellen gyűlöletet szítókra egyházi fenyegetés, kiközösítés járhat. A megfelelő kánonra azért hívta fel Grósz érsek a figyelmet, mivel az egyházi vezetők elleni sajtótámadások, nyilatkozatok elszaporodtak.

november 19. Az Államvédelmi Hatóság letartóztatta Zakar Andrást, Mindszenty bíboros titkárát, s három nap múlva házkutatást tartottak az esztergomi prímási palotában. Mindszenty bíboros levélben búcsúzott el a hívektől, számítva letartóztatására.

december 16. A püspökkari konferencián Mindszenty bíboros arra kérte a püspököket, hogy bebörtönzése esetén se írják alá az egyházra rákényszeríteni próbált megegyezést. Inkább mondjanak le az államsegélyről és bízzanak a nép segítségében.

december 22. A kalocsai születésű Mócsy Imre jezsuitát, a római Gregoriana egyetem rendes tanárát az állam diplomáciai útlevelel Rómába küldte az állam és az egyház közötti viszony rendezését célzó tárgyalásokra. Küldetése néhány napon belül okafogyottá vált, az események meghaladták, de Mócsy a vatikáni hírek-levelek fontos közvetítője lett a püspöki kar számára.

december 26. Az ÁVH letartóztatta Esztergomban Mindszenty bíborost, majd Budapestre, az Andrássy u. 60 szám alatti központba hurcolta. Kádár János belügyminiszter három napon belül közzétette a nyomozás „eredményét” a bíboros köztársaság-ellenes összeesküvéséről, kémkedéséről és valuta visszaéléseiről.

december 27. Kádár János belügyminiszter magához rendelte és lemondásra szólította föl Grósz József kalocsai érseket.

Több mint 70 éve államosították az egyházi iskolákat

1948. június 16-án fogadta el a magyar országgyűlés az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt.

„A Rákosi-korszak idején az egyházpolitika fő célja a teljes »egyházatlanítás«, az egyházak megsemmisítése volt, azaz belátható időn belül, mintegy 20 év alatt felszámolni a vallásosságot és annak hordozóit, az egyházakat” – olvasható Völgyesi Zoltán *A kommunista egyházpolitika szakaszai Magyarországon 1948-tól 1964-ig* című tanulmányában. Hogy mindez milyen negatív hatással volt az egyházakra és a társadalomra, az nemcsak a kommunista időkben volt érezhető, hanem máig tartó nehézségeket jelent. Az egyházak elnyomása, tevékenységük templomfalon belülre történő korlátozása, az iskolák államosítása, az addig kiépült

oktatási hagyomány felszámolása és a szellemi élet visszaszorítása ugyanis a rendszerváltás utáni időkre is kihat.

1948 fordulópont volt Magyarország életében, az ország ekkor veszítette el nemzeti függetlenségét. Erről az időszakról Czenthe Miklós, az Evangélikus Országos Levéltár vezetője *Az egyházi iskolák államosítása* című írásában így fogalmazott: „Az 1948-as esztendő máig ható, súlyos öröksége a nemzeti függetlenség elvesztése, a demokrácia súlyos veresége, a társadalom rabságba döntése. A Sztálin által instruált kommunista párt Rákosi Mátyás vezetésével elhatározta, hogy »rendezi az egyház és az állam viszonyát«. Az ő olvasatukban ez egyet jelentett az egyházak háttérbe szorításával.” Mindez több intézkedésben is megjelent. Rákosiék törekedtek a felekezetek közötti feszültségkeltésre, az egyházak megosztására, az oktatási intézmények elvételére, a párttal együtt nem működő egyházi személyek ellehetetlenítésére vagy börtönbe záratására.

Pukánszky Béla - Németh András: Neveléstörténet című könyvben az alábbiakat olvashatjuk az iskolák államosításáról a **12.1. Harc az iskoláért – Az iskolarendszer átformálása** fejezetben:

(...) **Az iskolák államosítása**

A népi kollégiumok megszüntetése már annak a szovjet mintára megszervezett totalitáriánus uralomra törő, állampárti diktatúrának a védekezve támadó lépése volt, amely eleve gyanúsak tartott minden spontán formálódó tartalmas közösséget, még a baloldali eszmék jegyében szerveződő kollégiumi közösségeket is.

Ezek a szélsőséges baloldali erők nem tűrték - nem tűrhették - az eszmék, a gondolatok, a szabad cseréjét, a „másként gondolkodást”, a kritikát. Totális irányításra és ellenőrzésre törtek a társadalom életének minden területén, így a közoktatás területén is. A háború után ezért hamarosan megindult a küzdelem az iskolák feletti ellenőrzés birtoklásáért is.

Az egyházi iskolák fenntartói határozott erőfeszítéseket tettek iskoláik fejlesztésére, korszerűsítésére, a társadalmi változások követésére.

Mindemellett az is hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy bizonyos pártok, baloldali politikai erők (kommunisták, szociáldemokraták, polgári radikálisok különböző csoportjai, a Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt egyes tagjai) az egységes, állami iskolarendszer megteremtését tűzték ki célul.

A hatalomért küzdő politikai erők és az egyházak kezdeti békés együttműködése után tehát hamarosan megindult a felekezeti iskolák elleni támadás. 1946 tavaszán a baloldali sajtóban már megjelentek olyan írások, amelyek kétségbe vonták az egyházi iskolák létjogosultságát.

A támadás éle főleg a katolikus egyház iskolái és iskolán kívüli nevelő-oktató szervezetei ellen irányult. 1946 nyarán „adminisztratív”, állami intézkedéssel oszlatta fel a belügyminiszter az összes katolikus egyesületet - a „hitbuzgalmi jellegűek” kivételével. Feloszlatták a katolikus paraszt- és munkásszervezeteket, betiltották a katolikus ifjúsági folyóiratokat.

Ezzel szemben 1946. június 2-án kimondták a magyar úttörőmozgalom megalakulását, amely 1948 szeptemberétől kezdve a 6-14 éves korosztály egyedül engedélyezett ifjúsági szervezeteként működött.

A megszüntetett szervezetek között volt a cserkészszövetség is. Ennek jogutódját néhány nappal később, a vallásos pedagógia képviselőinek a vezetésből való eltávolítása után - rövid időre - életre hívták.

1946. július 19-én a belügyminiszter feloszlatta a Magyar Cserkész Szövetséget, majd három nap múlva megalakult ennek jogutódja, a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége. Elnöke a már betegeskedő Karácsony Sándor lett, a mozgalmat ténylegesen Färber József ügyvezető elnök és Jánosi Sándor vezetőtisztt irányította. Az új cserkészmozgalmat teljes mértékben laicizálták: vezetői között már nem szerepeltek egyházi személyek, az alapszabályból, a programokból és próbaanyagokból kiiktatták a vallásos elemeket.

1947 nyarán már az új szövetség küldött ki 200 fiatalat a franciaországi cserkész világtáborba, a Jamboree-ba. Egy évvel később, 1948-ban a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége a centenárium alkalmából Negyvennyolcas Nagytáborra készülődött. „Kelet-Európai Jamboree”-nek szánták ezt, meg akarták hívni rá a lengyel, cseh és román cserkészeket, de várták az albán, a bolgár és a szovjet úttörőket is. Erre azonban már nem kerülhetett sor. Az 1948. június 27-én tartott országos közgyűlésen a cserkészszövetség vezetősége felajánlotta, hogy a szervezet beolvad a Magyar Úttörők Szövetségébe.

1947 márciusában a koalíciós pártok értekezletén a kisgazda párt képviselője az addigi kötelező hitoktatás helyett a fakultatív hitoktatás bevezetését indítványozta. Nagyszabású kampány indult a fakultatív hitoktatás népszerűsítésére, de a tervezett lépés akkor még, a vallásos tömegek egységes ellenállása miatt meghiúsult.

A „fordulat évében”, 1948-ban azután már a hatalom birtokába jutott baloldali politikai erők nem tűrhették tovább az iskolai nevelés ideológiai-vallási-világnézeti pluralizmusát. A döntő lépés elkerülhetetlenné vált: sorozatos támadások után sor került az egyházi iskolák államosítására. 1948. június 16-án életbe lépett az iskolák államosításáról szóló 1948:33. t. c.

A baloldali politikai erők - elvileg - a meglévő pluralista iskolarendszer keretei között is elérhették volna céljukat. Ehhez azonban évek, évtizedekre lett volna szükség. Ha a meglévő állami iskolarendszert fejlesztik tovább, a modern iskolák kiszoríthatták volna azokat a felekezeti iskolákat, amelyek nem bírnak lépést tartani a versenyben. Az állam ugyanis - felügyeleti joga révén - bezárhatja azokat az iskolákat, amelyek nem felelnek meg a megemelkedett követelményeknek. A polgári demokráciák többségében ezt a megoldást alkalmazzák. Jellemző Ortutay Gyula kultuszminiszter véleménye (1947 márciusától 1950 februárjáig volt a tárca birtokosa), amelyet már az államosítás után hangoztatott egy beszédében: „... az iskolaügy elsőrendű politikai és hatalmi ügy, az elemi oktatástól kezdve a felső fokig, mert az elemi fokon is éppen úgy, mint az egyetemen arra tanítják a növendéket nyíltan vagy burkoltan, hogy az államhatalom különböző posztjain, a szellemi, gazdasági, politikai és egyéb irányító posztjain hogyan viselkedjék és vezesse a hatalom érdekében az ország népét... Az iskolaügyön keresztül az állami apparátusnak módja van, ha tetszik bármiféle eszmét begyakoroltatni, beidegeztetni...” (...)

Az Evangélikus Élet 73. évfolyam, 37. számában – 2008. szeptember 14. – Az egyházi iskolák államosítása címmel, Czenthe Miklós tollából, az alábbiakat olvashatjuk:

Hatvan éve történt: 1948-ban a szovjet megszállók által irányított kommunista párt csalárd módon magához ragadta a hatalmat. Ennek egyik legfontosabb mozzanata volt az egyházi iskolák 1948 júniusában történt kényszerállamosítása. Az evangélikus egyház legjobbjai Ordass Lajos püspök és Radvánszky Albert báró vezetésével próbáltak szembeszállni az elnyomókkal, de sorsuk az elhurcolás és a börtön lett... Tudományos konferencia emlékezett meg szeptember 3-án az egyházi iskolák államosításáról. Az egész napos rendezvény szervezője a katolikus közelmúltat vizsgáló Lénárd Ödön Alapítvány, helyszíne a budapesti Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola volt. Az előadók – világi és egyházi történészek – az eseménynek a nemzetközi, hazai és az egyházi múltban betöltött jelentőségét taglalták. Evangélikus részről Mirák Katalin egyháztörténész ismertette az egyházunkat ért veszteségeket. A konferencia témájának aktualitása érzékelhető volt: a nemzeti és egyházi közelmúlt súlyos eseményei máig nem eléggé ismertek, holott napjainkig alapvetően meghatározzák életünket. A kommunista uralom évtizedeiben, 1948–1989 között felnőtt korosztályok 1948-at, mint „a fordulat évét” és „a proletárdiktatúra megvalósulását” tanulták az iskolában. A húsz éve folyó intenzív félretájékoztatás és elhallgatás következtében ezek az elavult nézetek máig nem adták át a helyüket az események valódi mivoltukban és súlyukban való értékelésének. Az 1948-as esztendő máig ható súlyos öröksége a nemzeti függetlenség elvesztése, a demokrácia súlyos veresége, a társadalom rabságba döntése. A Sztálin által instruált kommunista párt Rákosi Mátyás vezetésével elhatározta, hogy „rendezi az egyház és az állam viszonyát”. Az ő olvasatukban ez egyet jelentett az egyházak háttérbe szorításával. A bizánci mintájú, ígéretésre, hazugságra és erőszakra alapuló uralomgyakorlásnak megfelelően az év elején tárgyalásokra invitálták az egyházi vezetőket, és biztosították őket arról, hogy az egyházak megtarthatják az iskolákat. A baloldal az 1848-as szabadságharc százéves megünneplését saját ideológiai céljai érdekében használta fel. A mézesmadzag után következett a korbács. Rákosi kitűzte a célt: a tanév végén parlamenti döntéssel, azaz hatalmi úton kell megoldani az iskolák elvételét. Rákosiék egyik eszköze az egyházak megosztása volt; elsőként a protestánsokat akarták megtörni. Az ellenálló egyházi vezetőket leváltatták, kiszorították, a többieket megfélemlítették. Így szorult háttérbe a református egyházat vezető Ravasz László püspök, a megfélemlített református zsinat „beleegyezett” iskolai átadásába. Az evangélikus egyházzal azonban minden megosztási kísérlet ellenére sem boldogultak, ugyanis 1948 júniusában Ordass Lajos vette át az egyház lelki vezetését. Bár a kommunisták irányította újságok azt hirdették, hogy az evangélikus egyházzal is sikerült megegyezni, ez nem volt igaz, mert Ordass kiállt az egyházi iskolák megtartásáért. A Mindszenty bíboros által vezetett katolikus egyházzal pedig teljesen megszakadtak a tárgyalások. A tárgyalásos módszert követően a kommunisták által irányított sajtó propaganda-hadjárata és a hatósági erőszak bevetése következett. **Az egyházi iskolák államosítására a végső ürügyet az úgynevezett pócspetri ügy adta; egy rendőrnek a településen bekövetkezett halála miatt koncepció perben elítélték a helység jegyzőjét és plébánosát. (1989–1990 fordulóján a Legfelsőbb Bíróság semmissé nyilvánította a hamis, koncepció vádakon alapuló ítéletet;**

jellemző módon a még élő bűnösöknek hajuk szála sem görbült – elévülés miatt.) A kommunista párt és az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) által keltett rettegés és félelem légkörében e per adta meg a jelet az egyházzal való leszámolásra. 1948. június 16-án a választási csalások és elhurcolások által megfélemlített és irányított parlament engedelmes bábként megszavazta az államosításról szóló törvényt. Az Ortutay Gyula vezette Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a karhatalmat is igénybe véve kíméletlenül végrehajtotta az egyházi iskolák elvételét, teljes egészében megfosztotta őket épületeiktől, felszerelésüktől. A protestáns intézmények tanárait és a katolikusoknál működő világi tanárokat állami tanítókká nyilvánították. A katolikus pap és szerzetes tanárok a klérus határozata értelmében azonban nem taníthattak állami iskolában, így ők kiszorultak az oktatásból. Az evangélikus egyház vezetőit, Ordass Lajos püspököt, Radvánszky Albert egyetemes felügyelőt és Vargha Sándor főtitkárt éppen hatvan éve, 1948. szeptember 8-án tartóztatták le, miután nem mondtak le önként tisztségükről. Ilyen előzmények után 1948 decemberében az evangélikus egyház zsinati határozattal elfogadta az állam és az egyház megegyezését. Az állam azonban ezt a diktátummal kikényszerített egyezményt sem tartotta be: már a következő évben megszüntették az iskolai vallásoktatást, mint rendes tantárgyat. Majd 1952-ben a még meghagyott két evangélikus iskolát, a budapest-fasori fiú- és a Deák téri leánygimnáziumot is elvették. A reformátusoknak is csupán egy gimnáziumot hagytak Debrecenben. A katolikus egyháznak mutatóban maradt néhány iskolája, de ezeket is csak a Mindszenty-per után kikényszerített 1950-es „egyezmény” után adták vissza. A kommunisták célja megvalósult, a nemzeti hagyományokat, emberi értékeket átadó egyházi iskolák elvételével a jövő nemzedék feletti uralmuk teljessé vált. Az államosításra elsősorban azért volt szükség, hogy az ifjúság feletti ellenőrzést megszerezve az új, szocialista rendszerhez hű embereket neveljenek. Fontos cél volt az egyházak társadalmi befolyásának a megtörése is. Az állam által kijelölt egyházi vezetők és a besúgóhálózat folyamatos működése folytán az egyházakat engedelmességre kényszerítették, befolyásukat a templomfalak közé szorították vissza. Az egyházi iskolák által képviselt értékek, hagyományok, az oktatásból kiszorított művelt tanárok négy évtizedes hiánya óriási szellemi és erkölcsi veszteséget okozott a nemzet életében.

<https://adoc.pub/az-egyhazi-iskolak-allamositasa.html>

Még lehet olvasni az iskolák államosításáról **Pornói Imre: 1948 – Az iskolák államosítása** című írásában a <http://www.irisro.org/pedagogia2019januar/88Pornoilmre.pdf> linken.

A református iskolák államosításáról a http://zsinatilevtar.hu/files/a_reformatus_iskolak_allamositasa.pdf linken található írásban lehet bővebben olvasni.

A <https://mek.oszk.hu/13400/13461/html/htm/c/npt67.htm> linken elérhető **Az egyházak, mint iskolafenntartók és az állam** című írás, amiben ugyancsak az államosításról is lehet olvasni.

A Székesfehérvári Kodolányi János Főiskola **NEVELÉSTÖRTÉNET** című folyóiratának 2008. évfolyam 3-4. számában **Kelemen Elemér: Az államosítás oktatástörténeti előzményei** című írásában is lehet olvasni az államosításhoz vezető útról.

Link: http://www.kjf.hu/nevelestortenet/index.php?rovat=akt&act=menu_tart&eid=38&rid=1&id=341

Koncepciók perek Magyarországon 1945 után

Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba: Koncepciók perek Magyarországon 1945 után című tanulmánya alapján. A teljes szöveg itt olvasható:

https://web.archive.org/web/20180612141551/http://oktatolapok.mnl.gov.hu/koncepcios_perek_magyarorszagon_1945_utan/tartalom/tanulmany?id=1

Történelmi előzmények

Politikai szándék szerint, hatalmi érdekből lefolytatott pereket már az ókorból is ismerünk. A vádlottakat eleve bűnösnek tekintő, az eljárást előre megtervező politikai, gazdasági leszámolásokban úgy építették fel a pert, hogy a kitalált vádak alapján elmarasztaló ítélet születhessen.

A Szókratész ellen megfogalmazott vádak, úgy, mint a görög istenek tagadása, és a görög fiatalság megrontása, a filozófus maga is megcáfolta, mégis halálra ítélték Kr. e. 399-ben. Asia provincia korábbi helytartója, L. Valerius Flaccus ellen Kr. e. 59-ben Rómában emeltek vádat zsarolás miatt. Jóllehet a vád egyáltalán nem volt alaptalan, de a vádló Laelius, és különösképpen a neves védő, Cicero személye eleve nyilvánvalóvá tette, hogy szokványos politikai jellegű küzdelemről volt szó. Laelius az államvezetéssel

elégedetlen Pompeius köréhez tartozott, a vádlott pedig négy évvel korábban praetorként a szenátus érdekeit képviselő Ciceróval együtt sikeresen számolta fel az arisztokrata Catilina összeesküvését.

Az Újszövetségből ismerjük Jézus perét, amely a farizeusok politikai szándéka szerint konstruált eljárás volt. A középkoron is végigvonulnak az ismeretlen eretnekek, boszorkányok, varázslók elleni perek ezrei, de ismerünk neves személyiségek elleni ügyeket is. Jeanne d'Arc, Szent Johanna, másként az orléansi szűz koncepció perét neves francia történészek, Georges és Andrée Duby dolgozták fel hitelesen. A sort Husz Jánoson és Prágai Jeromoson, Morus Szent Tamáson és Giordano Brunon keresztül sokáig lehetne folytatni. Akárcsak az újkorban, a francia forradalom utáni perekkel, vagy Magyarországon a Martinovics Ignác és társai elleni perrel, de olyan eljárásokkal is, mint a nagy vihart kavart Alfred Dreyfus ügy vagy idehaza a tiszaezlári per.

A 20. században új dimenziót nyert a koncepció per fogalma. A nemzetiszocialista és a szovjet-bolsevik, kommunista totalitárius diktatúrák valószínűleg mind az eljárások számában, mind pedig a politikai és a társadalmi ellenfelek (vélt és valós) tömegeivel való leszámolás módszereiben felülmúlták a korábbi korokat és politikai rendszereket.

A magyarországi koncepció perek

A magyarországi létezett szocializmus idején nagy jelentőséggel bírtak a politikai szándék szerint rendezett és levezényelt bírósági eljárások. Ezek kiemelten fontosak ma a múlt megismerése szempontjából a perek és a elítéltek magas száma, valamint a társadalom átalakulására, a társadalom egészére gyakorolt hatásuk miatt is. A koncepció eljárások nem új, speciális modellként jelentkeztek a magyarországi büntetőeljárásokon belül, hanem a büntetőeljárások szinte minden területén felbukkantak a II. világháborút követő három évtizedben, az 1945 és az 1970-es évek közötti időszakban.

A szakirodalom általában két kifejezést használ a politikai célból indított bírósági eljárásokkal kapcsolatban: a koncepció per és a kirakatper. Az előbbi mindenképpen tágabb fogalom, amely tartalmazza az utóbbit is. A koncepció per, ügy, eljárás minden olyan esetre használható kifejezés, amelynek során főként az önkényuralmi rendszerek (ritkábban demokráciák is) eszközként használják fel a jog- és igazságszolgáltatást, sőt a rendőrséget is, a jogérvényesítés keretei látszatának megtartásával, hogy leszámoljanak politikai ellenfelekkel. A törvénysértő eljárás során általában előre kigondolt hamis vádak, bizonyítékok, kikényszerített vallomások alapján hoznak előre előkészített ítéletet. A koncepció perekon belül megkülönböztetjük a konstruált pereket, amikor a vád eleve hamis bizonyítékokon alapul, és a tendenciózus pereket, amikor jogszabály- vagy törvénysértést bizonyítanak, de éppen a jogszabály vagy a törvény szövegének kiforgatásával, félreértelmezésével.

A kirakatperek a koncepció ügyek speciális esetei, amikor a politikai szándék kiterjed arra is, hogy az eliminálandó ellenséget és rajta akár egész társadalmi csoportokat a nagy nyilvánosság előtt megbélyegezzenek. A Minisztertanács által 1989-ben létrehozott történész bizottság a következőképpen tipizálta a koncepció pereket:

1. az erkölcsileg, jogelméletileg kifogásolható jogszabályok alapján lefolytatott eljárások
2. erkölcsileg és jogilag helytelen szakmai-politikai irányítás hatására elbírált ügyek
3. hatályos büntető anyagi vagy eljárásjogi szabályok megsértésével elbírált ügyek, melyekben
 - a) kitalált tényállásokat koholt bizonyítékokkal támasztottak alá
 - b) valós tényekből hamis következtetésekre jutottak
 - c) valós tények alapján megfelelő következtetésre jutottak, azonban kegyetlen, embertelen büntetéseket szabtak ki.

A népbíróságok

A koncepció eljárások története kapcsán meg kell vizsgálni az igazságszolgáltatás szervezetrendszerét, mivel ez biztosította a politikai vezetés számára, hogy látszólag törvényesen, jogszerű eljárás keretében szülessenek meg az ítéletek.

Magyarországot az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszünet kötelezte a háborús bűnösök letartóztatására, a felettük való ítélezésre és arra, hogy az érintett kormányoknak kiszolgáltassa őket. Már 1945. január 25-én megszületett a népbíráskodásról szóló első rendelet, a 81/1945. M. E. számú, ezt módosította és kiegészítette az 1440/1945. M. E. számú rendelet, majd az 1945. évi VII. törvénycikk emelte törvényerőre a népbíráskodás tárgyában hozott rendeleteket.

A Budapesti Népbíróság kizárólagos illetékességgel rendelkezett a háborús főbűnösök pereiben. Már a Budapesti Népbíróság működésének kezdetén sürgető igényként jelentkezett, hogy minél látványosabb ügyekben és minél gyorsabban hozzanak ítéleteket.

A háborús bűnösök kiadatását követően a magyar igazságügyi vezetés minden eszközzel arra próbálta szorítani a népügyészeti apparátust, hogy az ügyeket soron kívüli eljárásban intézze el. A népfőügyész 1946. február 9-én utasította a budapesti népügyészség vezetőjét, hogy a szövetségesek által kiadott 280 háborús bűnös ügyében 1946. február 28-ig készítse el az összes vádiratot. Az idő szűkös volta miatt engedélyezte, hogy a vádiratok csak a legfontosabb vádpontokra terjedjenek ki.

A felelősségre vonás kapcsán kérdésként fogalmazódott meg, hogy elítélhetők-e a népbírói jog alapján a magyar politikai felső vezetés tagjai és a parlamenti képviselők, illetve a felsőházi tagok. A leggyakrabban hangoztatott érv ez ellen az volt, hogy a miniszterek és a miniszterelnökök csak az 1848. évi III. törvénycikk alapján vonhatók felelősségre, vagyis csak a képviselőháznak, illetve a felsőháznak tartoznak elszámolással.

Külön kérdést jelentett az egyházi személyek felelősségre vonása, akikkel szemben vádpont volt az is, hogy gyülekezet előtt elmondott beszédekben a háborúba való belépésre és a háborúban való fokozottabb részvételre buzdítottak. Az ellenük indított eljárások főleg vidéken voltak gyakoriak; a népbírói ítéletek sok esetben háborús uszításnak minősítették a háború alatti prédikációkat. A Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes felügyelője már 1945 nyarán levéllel fordult az igazságügy-miniszterhez, amelyben azt kérte, hogy ezekben az esetekben különleges szempontokat is vegyen figyelembe a jogalkalmazó. Az egyház álláspontja szerint az egyházi személyek háború folyamán tett kijelentéseinek elbírálásánál nem lehet elvonatkoztatni az adott körülményektől és az aktuális helyzettől. Az egyház álláspontja szerint mindvégig a nemzetet szolgálta, ezért sem lehet háborús uszításnak minősíteni azt, hogy a szószékről a becsületes kötelességteljesítésre buzdította a híveit.

A háborús bűnösök elleni pereket nem soroljuk a koncepciós perek közé, mégis fontos helyet töltenek be az 1945 utáni bírósági és joggyakorlatban. Ezek az eljárások mintegy megalapozták, előkészítették a későbbi politikai szándék szerint konstruált pereket. A háborús bűnösök elleni eljárásokban formálódott az az ügyvédi, bírói kar, amelyik a későbbi koncepciós perek főszereplőjévé vált, és részben ugyanekkor alakultak ki a következő évtizedek politikai pereire is jellemző módszerek.

A népbírói eljárások létrehozása mellett a koncepciós eljárásokban nagyon fontos szerep hárult a rendőrségre és a pereket előkészítő államvédelmi szervekre.

A „hóhértörvény”

A fiatal Magyar Köztársaság parlamentje fogadta el az 1946. évi VII. törvényt (1946. március 12.) a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről, amely szigorúan büntette a köztársaság-ellenes szervezkedést és propagandát. A Kiszármazástörvény e törvény révén a kommunista hatalomátvételt kívánta megakadályozni; úgy vélték, hogy ennek révén a jövőben jogilag korlátozni lehet az egyre elszaporodó törvénytelen rendőri letartóztatásokat és internálásokat. A baloldali pártok pedig úgy látták, hogy a jobboldal egyre inkább erősödik, egyre nagyobb a tömegbázisa, és az ellenük való fellépésre kívánták felhasználni az új törvényt. A jogszabály megalkotásakor tehát még nem lehetett előre látni, hogy melyik oldal tudja majd a saját céljai érdekében, a másik fél kiiktatására a leghatékonyabban alkalmazni a törvényt. A Szociáldemokrata Párt irányításával készült el a végleges szöveg; mivel a hatályos jogszabályok alapján az igazságszolgáltatás irányítása 1947-ig a párt hatáskörébe tartozott. Végül azonban a Kommunista Párt a teljes jogszolgáltatást a saját közvetlen felügyelete alá vonta, és saját belső ellenzéke, valamint a többi párt vezető személyiségeinek kiiktatására használta fel a törvényt.

Ezen perek közé sorolhatjuk a Pócspetri pert is.

A Pócspetri-per

Olyan, egyértelműen politikai szándékot tükröző pereket, amelyek a katolikus hit megvallói ellen irányultak, a hatalom 1948-tól kezdődően indított. Az egyházellenesség mellett az aktuális belpolitika is erősen meghatározta e perek célpontját. Ebben az időben, 1948 nyarán, a magyar társadalom telítve volt feszültséggel a felekezeti iskolák államosítása miatt. Kommunista agitátorok, szakszervezeti szónokok és népi kollégisták az egyik oldalon, az Actio Catholica és a Vallásos Szülők Országos Szövetsége a másik oldalon. Ebben a konfliktusokkal teli helyzetben következett be a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Pócspetriben az a véletlen tragédia, amely lehetőséget kínált az állam számára, hogy erőszakos eszközök alkalmazásával rendezze a felekezeti iskolák kérdését is.

Pócsperiben 1948. június 3-án az esti litánia után a hívek a templomból a községházához vonultak, ahol a képviselő-testület éppen a helyi katolikus iskola államosításáról tárgyalt. A tömeget két rendőr megpróbálta visszatartani, és a szóváltásban, dulakodásban az egyik rendőrt saját fegyvere halálra sebezte. A falut a rendőrség három teljes napig elzárta a külvilágtól, amíg „a nyomozás” tartott. Június 6-án Kádár János belügyminiszter nyilatkozatot adott ki, amelyben a falu jegyzőjét gyilkossággal, a falu plébánosát pedig felbujtással vádolta. A Budapesti Büntetőtörvényszék, mint rögtönítélő bíróság mindkettőjüket első fokon halálra ítélte, de Tildy Zoltán köztársasági elnök Asztalos János plébános büntetését életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta. Királyfalvi Kremper Miklós jegyzőt kivégezték. A faluból több embert hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélték. A Fővárosi Bíróság 1990-ben valamennyi elítéltet rehabilitálta.

Ezen kívül az alábbi perekről lehet még olvasni bővebben:

- **A szabotázsperek**
- **A MAORT-per**
- **A Standard-per**
- **Az egyházak elleni perek**
- **A Mindszenty-per**
- **A Grósz-per**
- **A hadsereg „megtisztítása”, a tábornokok pere**
- **Az Államvédelmi Hatóság „megtisztítása”**
- **A kiszáradók elleni perek**
- **A szociáldemokraták elleni perek**
- **A kommunisták elleni perek**
- **A Rajk-per**
- **A Kádár-per**
- **Az 1956 utáni perek**
- **Koncepciós perek – megtorlópererek – bosszúpererek**
- **A Nagy Imre és társai elleni per**
- **Az 1960-as évek egyházpolitikai pererei**
- **A zuglói nyilasper**

A koncepciós perek általános jellemzői

A koncepciós eljárás többek között attól is törvénysértő, hogy a kicsikart vallomások valóságon alapuló elemeiből egy hamis történetet állítottak össze a hatóság nyomozói. Lényegében valóság parányokat kevertek fikcióval, és az újabb és újabb kihallgatások során folyamatosan alakították a koncepciót. Ezekben az eljárásokban tárgyi bizonyíték alig kerül elő. Általában minden bizonyíték közvetett volt, de az akkori eljárásjog szerint a bizonyítékok nem is számítottak olyan fontosnak, mint maga a töredelmes beismerő vallomás...

Zökkenőmentesen működött az egész mechanizmus, ugyanis a vizsgálati szakaszban a hatóság által hamis és manipulált tényekből felépített koncepció alapján megszerkesztett „primitív” vádiratot tulajdonképpen legalizálta a bírósági eljárás, az ítélet. A törvénytelenül összerakott tényállás alapján a bíróság értelemszerűen csakis abban a vádpontban hozhatott ítéletet, amit a vádhatóság beterveztett elé. Továbbá az ítélet is a működő, hatályos jogrendszeren alapult. Ha a vádlott önként bevallotta, hogy (szovjet) katonákat vagy rendőröket gyilkolt, esetleg (fegyveresen) szövetkezett a Magyar Népköztársaság megdöntésére, hazaárulást vagy az ország és annak létét fenyegető bármi bűnt követett el, akkor büntetése a hatályos jogszabályok szerint a bevallott bűn mértékében alakult (gyakran nem is a tárgyaláson, hanem már korábban, a politikai döntéshozók szándéka szerint).

Rendkívül fontos volt a fogdaügynökök szerepe és az „előadó” személyes kapcsolata a fogollyal, a tárgyalás idején éppen úgy, mint a megelőző időszakban. Akár a vegyész az indikátorok segítségével, folyamatosan kontrollálta a rab lelkiállapotát/hangulatának változását.

A vádlottakat és tanúkat, miután kialakult a per forgatókönyve állandó orvosi ellenőrzés alatt tartották, nehogy valaki az utolsó pillanatban megbetegedjen. Az „előadáson” minden „szereplőre” szükség volt. Fáradtságos munka vészett volna kárba egy meghíúsult vallomással. A végleges jegyzőkönyvek elfogadása után a foglyok ellátása sokat javult. A nyilvános peren nem lehetett fáradt, meggyötört embereket felvonultatni.

A kirakatperekben a legapróbb részleteket is pontosan kidolgozták. A nagyobb pereket mindig a teljes nyilvánosság mellett „rendezték”, az eseményeket a rádió, a sajtó hűen követte. Maga a tárgyalás tökéletesen, a legapróbb részletekig elő volt készítve, meg volt rendezve. A bírói kérdések minden vádlott esetében egyeztek azokkal, amelyeket a kihallgatókkal korábban már oly sokszor átvettek. A vádlottak az ismerős kérdések hallatán nem lepődhettek meg, a terhükre rótt bűncselekményeket beismerték, részletes és feltáró vallomást tettek.

A „tanúk” szintén jelesre vizsgáztak, és elmondták betanított vallomásaikat. A védők, ahogy a politikai konstruált perekben mindig, csak formai szerepet kaptak. A tárgyalás előtt ritkán találkozhattak a vádlottakkal, akiket a perben képviselniük kellett. A per során a legritkább esetben tettek fel kérdéseket, akkor is röviden,

amire még rövidebb és teljesen lényegtelen választ adott a vádlott, vagy tanú. A védőbeszédnek is rendkívül esetlenek voltak. Sohasem tartalmi kérdés köré építették fel őket, az pedig sohasem fordult elő, hogy esetleges jogtalanságra, jogtévesztésre utaltak volna. Általában a vádlott korát, neveltetéséből fakadó megtévesztettségét, vagy a töredelmes beismerést, a megbánást, együttműködést hozták fel érvként az enyhébb ítélet reményében. A zárt tárgyalásokon, ahol nem volt hallgatóság, a bíróság megengedte magának a keményebb hangot is a vádlottakkal és a tanúkkal szemben.

A koncepciós perekben az ügyész – a halálos ítélet kivételével – általában az ítéletek súlyosbításáért, a védők pedig enyhítésért fellebbeztek. A vádlottak sohasem jelenhettek meg a fellebbviteli tárgyaláson. „Érdekeiket” védőik képviselték.

A nagy nyilvános pert követték a „holdudvarperek”. A koncepciós per olyan, mint amikor az ember köveket dobál az állóvízbe. Minden egyes kő csobbanása után koncentrikus körök keletkeznek. Az első letartóztatások, kihallgatások után újabb és újabb nevek kerültek a nyomozók elé, újabb letartóztatások következtek. Egy nagyobb per során akár néhány száz embert is kihallgathattak, többségüket le is tartóztatták. A főperben azonban csak néhány emberre volt szükség. A többieket sem lehetett bűnte(t)lenül elengedni, őket a mellékperekben ítélték el vagy ítélet nélkül internálták.

PÓCSPETRI PER

1948. június 3-án a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Pócsperiben az iskolák államosítása elleni tüntetés során meghalt egy rendőr. Az esetből az akkori hatalom az egyházak megfélemlítésére alkalmas gyilkossági ügyet, koncepciós pert kreált, az országos sajtóban egyházellenes propagandakampány indult. A pócspertri per a Rákosi Mátyás vezette magyar kommunista rezsim koncepciós pere volt, hogy megtörjék a Magyar Katolikus Egyház társadalmi befolyását. Rákosi már a történeteket követő éjszaka azzal hívta fel Péter Gábort, az ÁVO vezetőjét, hogy Pócsperiben lázadás történt, és ezért azonnal oda kell utazni. Péter Gábor először Décsi Gyulát, az államvédelmi osztály nyomozóját küldte a faluba, azonban utasítást kapott Rákositól, hogy személyesen is utazzon oda, és vigye magával Kádár Jánost is, aki akkoriban a Magyar Kommunista Párt főtitkárhelyettese volt.

Előzmények

A kommunista hatalomátvétel után a totális hatalomra törő Rákosi-féle vezetés teljes gőzzel nekilátott az ország szovjet stílusú átalakításának. Harcot hirdettek az ideológiai ellenségnek minősített „klerikális reakció” ellen is. 1948. május 15-én Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter bejelentette, hogy betarthatja a nem állami iskolák és nevelő intézmények államosításáról szóló törvényjavaslatot. Magyarországon akkor az iskolarendszer többségében felekezeti intézményekből állt, s ezek fenntartói hevesen tiltakoztak a tervezett lépés ellen. A támadás éle a katolikus egyház ellen irányult, melynek vezetője, Mindszenty József bíboros a kommunisták legnagyobb ellenfelének számított.

1948. június 3-án Asztalos János plébános kérésére ezren is elmentek a szülői értekezletre, a szabolcsi falu fele ott tolatkodott. Ezekben a napokban zajlott az egész országban az egyházi általános iskolák kötelező államosítása. A falu plébánosa mindent elkövetett, hogy megakadályozza az egyházi iskola államosítását, a szülőket kérte, hogy ne írjanak alá semmit. Az esti miséről a község háza elé vonultak az emberek, ahol aznap döntöttek a helyi katolikus iskola sorsáról. Ezen a spontán demonstráción történt a tragédia. A község háza védelmére kirendelt Takács Gábor rendőr őrzővezető először a levegőbe lőtt, majd a tüntetők kivették a kezéből a puskát, és a következő lövés már a rendőrt érte. A budapesti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL-ben) több száz oldalnyi dokumentumot őriznek a korabeli állambiztonsági és nyomozati anyagokból, de a nyomozati akták így erősen koncepciózusak. Az eset körülményei ma sem tisztázottak, mert a községbe nem volt bevezetve a villany, s az eseményekre sötétben került sor. A legvalószínűbb, hogy baleset történt. A kommunisták azonban koncepciós kirakatpert kreáltak az ügyből. A községet megszállta az ÁVO (Államvédelmi Hatóság), kijárási tilalmat rendeltek el, a kihallgatásokon szinte minden helybélit bántalmaztak, hárman közülük később bele is haltak a verésbe. A kommunista párt központi lapja, a Szabad Nép június 6-i számában Révai József azonnali és kíméletlen „statáriális eljárást” követelt a „fekete reakció” letörése érdekében, és Mindszenty Józsefet tette felelőssé a történetekért.

A per

A történetek után egy héttel már tárgyalta is a Budapesti Büntető Törvényszéken Olti Vilmos bíró tanácsa Asztalos János plébános, Királyfalvi Miklós segédjegyző, Som István tanító, Kremper Ferenc napszámos és Vitéz Gábor földműves büntetőügyét. Az eljárás kivételes gyorsasággal folyt. Az eljárást Rajk László és Kádár János személyesen felügyelte, a rendőrök a tanúkat, a gyanúsítottakat és a tüntetésben résztvevőket brutálisan megverték. Az elkészült ítéletet Olti Vilmos utasítására a bíróság legfiatalabb tagja átvitte Rajk Lászlónak, aki a szöveget gondosan átolvasta és kijavította. Az ítélet indokolása a miniszteri gyámkodás dacára is hemzsegett az ellentmondásoktól: például a bíró bűnjelként egy német gyártmányú fegyvert mutatott be, a fegyverszakértő szóbeli szakvéleménye szerint azonban a gyilkos lövést egy magyar gyártmányú fegyverből adták le.

A per súlyát az adta, hogy

- egy egész falu a hatalom ellen mozdult meg,
- egy fegyveres testület tagja esett áldozatul, és
- az iskolák államosítását elrendelő törvényjavaslat volt napirenden a parlamentben.

A per felmutatta a kommunista koncepciók peres sajátosságait:

- a legfelsőbb vezetők irányították,
- politikai tőkét kívántak belőle kovácsolni,
- komoly propaganda kísérete,
- a tanúkkal és a gyanúsítottakkal erőszakosan bántak,
- nem törődtek a jogi követelményekkel.

A rögtönítélő bíróság megállapította Asztalos Jánosnak, a falu plébánosának felelősségét az indulatok felkorbácsolásában, és a beismerő vallomást tett Királyfalvi (Kremper) Miklóst (a falu aljegyzőjét), mint gyilkost nevezte meg. Június 11-én a rögtönítélő bíróság kihirdette ítéletét: Asztalos Jánost szándékos emberölésre való felbujtás és Királyfalvi Miklóst szándékos emberölés büntette miatt halálra ítélték. Mindketten kegyelmet kértek, ezért azon nyomban megtartották a kegyelmi tanácskozást. A plébános halálos ítéletét életfogytiglani fegyházra változtatták, míg Királyfalvit pár órával később felakasztották, testét a Rákoskeresztúri új köztemető 298-as parcellájában jeltelen sírba temették. Királyfalvi Miklóst kegyelemre nem terjesztették fel. Öccsét, Kremper Ferencet, aki azt vallotta – és 1982-ben Ember Judit filmjében is állította –, hogy ő vette ki a rendőr kezéből a puskát, 12 évre ítélték. Asztalos büntetését 1955-ben 15 évre mérsékeltek, amiből nyolc és fél évet a hírhedt Andrassy út 60. szám alatt töltött. A tanítót is életfogytiglani szabadságvesztéssel sújtották, míg Vitéz Gábornak tíz évet kellett börtönben töltenie. Som István életfogytiglani fegyházbüntetést kapott. Kusnyér János harmadrendű vádlott perét áttették a nyíregyházi törvényszékhez, mint rendes bírósághoz, hét évet töltött börtönben. További 18 embert ítélték változatos vádakkal szabadságvesztésre, meghurcolták az egész falut. (Mindszenty Józsefet 1949-ben, egy neki rendezett koncepció per keretében életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.)

Utóélete

Ember Judit 1982-ben dokumentumfilmet készített a helyszínen, ahol a per még élő elítélteit kérdezte. Bár a híres rendező – mint a werkfilmben elmondta – a per iratait (bár lehetősége lett volna) nem tanulmányozta, a megszólaló tanúk őszinte nyilatkozatából az eljárásra következtetni lehet.

Nyíri Sándor legfőbb ügyész-helyettes 1989. szeptember 3-án azt nyilatkozta: a törvénysértések csak perújítással orvosolhatók. A perújítás sem vezetne azonban teljes felmentéshez, mert mindhárom ügyben találhatók olyan bizonyított tényállások, amelyek az elbíráláskor bűncselekmények voltak.

Első perújítás

A Fővárosi Bíróság 1990-es perújítási állásfoglalása szerint az eredeti szakértői véleményben hét pontban felsorolt „alapvető hiányosságok fedezhetők fel”. Másrészt az állásfoglalás egy jelentős körülményre világított rá: az eredeti szakvélemény a lőtávolságot negyven, az ítélet hetven centiméterben határozta meg. A bevont szakértő viszont a lőtávolságot legfeljebb néhány (egy-öt) centiméternyi távolságra becsülte, sőt nem tartotta kizártnak, hogy a fegyver csöve érinthette az 1948-ban megölt rendőr zubbonyát. Mindezek alapján az a következtetés vonható le, hogy a szándékos emberölés büntette törvénysértő módon, megalapozatlan tényállás alapján lett kimondva. A rendelkezésre álló adatok alapján csupán a vádlott, Királyfalvi Miklós közellátási tisztviselő azon vallomása bizonyított, hogy dulakodás közben véletlenül lőtte le Takács Gábor rendőrt, terhére tehát legfeljebb gondatlanság róható fel. A Fővárosi Bíróság a védői indítványnak megfelelően bűncselekmény hiányában felmentette Asztalos Jánost, Királyfalvi (Kremper) Miklóst, Kusnyér Jánost, Belicza Gyulát, néhai Konzili Pált és néhai Szmolinka Jánost. A bíróság hatályon kívül helyezte az 1948-ban kimondott ítéletet. Solt Istvánt és Vitéz Gábort nem mentette fel bűncselekmény híján, ugyanis a telefonvezeték elvágása akkor is a közüzemi szolgáltatás veszélyeztetésének minősült.

Az ítélet indoklása kimondta, hogy az 1978. évi V. törvénycikk, azaz a büntető törvénykönyv értelmében hivatali visszaélés vétségét valósította meg Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes, Rajk László belügyminiszter, Tímár István igazságügy-miniszter és Tímár István, az ÁVO helyettes vezetője azzal, hogy tudatosan és előre kitervelten ártatlan emberek ellen indítottak büntető eljárást azzal a céllal, hogy – a hatalom megszerzése érdekében – saját pártjuknak előnyt, a katolikus egyháznak és a vádlottnak jogtalan sérelmet okozzanak.

Második perújítás

Dr. Helmeczy László (a megyei közgyűlés volt elnöke) védőügyvédként sokat tett, hogy valamennyi érintett rehabilitálva legyen. A 15 évet börtönben töltött Som Istvánt és az öt évet raboskodott Vitéz Gábort a második perújítás során, 1993-ban rehabilitálták.

Napjainkban

Dr. Veres János pénzügyminiszter javaslatára a Magyar Köztársaság elnöke Som István részére a Magyar Köztársaság Lovagrendje kitüntetést adományozta, melyet a pénzügyminiszter adott át a 2008. június 8-án megrendezett szentmise keretében Máriapócsban.

Asztalos János hét évet ült, főként Vácott, és 1956-ban, a forradalom idején szabadult. Ezt követően Rómában, majd 1973-tól a bajorországi Ganghofenben lett az ottani magyarok lelkiatyja, a menekültek segítője. Csak 1989-ben tért ismét vissza Feldebrőre, ahol 2004-ben halt meg.

1992. június 3-án Boross Péter belügyminiszter a pócspetri emlékünnepeken a kormány nevében is fejet hajtott a falu polgárai előtt.

2017. július 8-án Királyfalvi Miklós ünnepélyes újratemetési szertartását tartották meg a község temetőjében. A segédjegyző hamvait korábbi nyughelyéről, Rákoskeresztúrról kihantolták, Pócspetribe szállították, és örök nyugalomra helyezték. Az esemény alkalmából rendezett ünnepségen Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes köszöntését tolmácsolva Csallóközi Zoltán kabinetfőnök a 69 évvel ezelőtti történéseket felidézve arról beszélt: a rendszerváltozás után csaknem két évtizednek kellett eltelnie, hogy a háború utáni

történelemtanítás elferdített szemléletén változtassanak, az elhallgatott fejezetekről pedig nyugodtan, tényyszerűen lehessen beszélni.

Érdekességek

- Pócspetri általános iskolája ma a kivégzett Királyfalvi Miklós nevét viseli.
- Pócspetriben ma Ember Judit nevét viseli a korábbi Felszabadulás utca.
- Asztalos Jánosról szintén utcát neveztek el a községben.
- A per után egy évvel két helyi fiatalember, Miterli György és Som Ferenc jelentkezett a faluból kispapnak, s a következő évtizedekben még hat papot nevelt az egyházközség. Név szerint: Mezei András, Mezei Márton, Kerékgyártó András, Tovai József, Veres András (püspök) és Tamás László.

De ki lőtte le a rendőrt a saját fegyverével? – oknyomozás 70 év után Kolozsi Ádám írása 2018.06.11-éről.

https://index.hu/tudomany/tortenelem/2018/06/11/pocspetri_70_rendorgyilkossag_egyhazuldozes_kadar_rajk_rakosi_ember_judit/

Szokatlan időpontban, este tízkor akasztották fel a falu jegyzőjét, a katolikus pap, akit a koncepció perben szintén halálra ítélték, végül kegyelmet kapott. Pontosan 70 éve ítélt a statáriális bíróság a pócspetri ügyben, alig nyolc nappal azután, hogy egy rendőr tisztázatlan körülmények között meghalt az iskola államosítása miatt felbolydult szabolcsi faluban. A megtorlás azonnali volt: Kádár személyesen utazott a helyszínre, többen belerokkantak a verésekbe, de a rendőrhalál jó apropó volt az országos egyházüldözés teljessé tételéhez. Állambiztonsági akták és egy legendás dokumentumfilm segítségével elevenítjük fel a tragédiát.

Éljen Krisztus Király, Krisztust akarjuk!

Politikai tüntetésen szokatlan rigmus zengett 1948. június 3-án Pócspetriben. A pap kérésére ezren is elmentek aznap a szülői értekezletre, a szabolcsi falu fele ott tolakodott. Ezekben a napokban zajlott az egész országban az egyházi általános iskolák kötelező államosítása, Pócspetri pedig erősen vallásos község volt. A falu papja, Asztalos János plébános mindent elkövetett, hogy megakadályozza az intézkedést, a szülőkre is nyomást gyakorolt, hogy ne írjanak alá semmit. Amikor az esti litániáról kijöttek az emberek, mindenki a községháza elé ment, ahol aznap döntöttek a katolikus iskola sorsáról.

Gyilkosság és klerikális reakció

Ezen a csütörtök esti spontán demonstráción történt a tragédia, ami nem csak a közvetlen áldozatok életét vette el, de a fél falut hosszú időre megroppantotta.

Pócspetri községháza előtt a fekete reakció uszítására meggyilkolták Takács Gábor rendőr alhadnagyot. Az uszító pap, aki a véres eseményt előkészítette, megszökött, a szalmakazalban találtak rá. A gyilkos bűntársai még a távbeszélő drótot is elvágta. A demokrácia ökle lesújt a nép ellenségeire, akik még gyilkosságtól sem rettennek vissza, a fekete reakció sötét céljainak szolgálatában – harsogta a Filmhíradó a következő napokban.

A „fordulat évében” járunk, az ököl a rögtönítélő bíróságé volt, de a kommunista hatalom mozgatta. A tragikus haláleset után Rajk László belügyminiszter és Kádár János személyesen utazott a szabolcsi községbe, hogy ők irányítsák a rendőri munkát. A falut három napra gyakorlatilag teljesen elzárták a külvilágtól. Aki élt és mozgott, szinte mind bevitték az őrszobára, hogy kicsikarják belőlük a megfelelő vallomások – többeket úgy megvertek és megtalpaltak, hogy egy életre belenyomorodtak.

Az ÁVH-val megerősített rendőri erőknél határozott koncepciója volt: azt kellett mindenáron bizonyítaniuk, hogy a „klerikális reakció”, közvetve Mindszenty hercegprímás a felelős a rendőrgyilkosságért.

A pócspetri véres zendülés nyílt leleplezése az egyház palástja mögé bújt reakció politikai szándékainak – írta a Szabad Nép, meghirdetve az államhatalomnak behódolni nem hajlandó egyház elleni harcot. „Elégszer figyelmeztették hivatalosan a katolikus egyház papjait: templomaik nem jelenthetnek menedéket a reakciónak, papi talárjuk nem biztosíthat védelmet számukra, ha szembefordulnak a demokráciával.”

Bár ő a községháza előtti tüntetésen már ott sem volt, a felbujtó szerepe a helyi papnak jutott. „Asztalos János plébános, aki az ország demokratikus rendjével szemben ellenséges beállítottságú s ennek korábban számos tanújelét adta, az iskolák államosításának kérdésével szemben annak első felmerülésétől kezdve a legélesebb harcot vívta” – ezzel a mondattal kezdődik a Pócspetri-ügy hivatalos vizsgálati dossziéja.

A pap kell nekünk

Az ÁBTL-ben több száz oldalnyi dokumentumot őriznek a korabeli állambiztonsági és nyomozati anyagokból. A június 3-i haláleset másnapján megkezdődtek a verésekkel tarkított kihallgatások, a nyomozati akták így erősen koncepciózusak. Bár mint az állambiztonsági dossziéknál általában, erős forráskritika szükséges hozzájuk, az iratok így is tanulságosak – a pontos történések azonban ezekből sem derülhetnek ki biztosan.

Igen sivár szegénységben és elmaradottságban ragadt kis falu – írta az állambiztonsági jelentéstevő a Szabolcs-megyei Pócspetriről. A községnek „sem vasútállomása, sem postája nincsen. Lakosságának 95%-as törpebirtokos, új gazda és földmunkás. Az igen szegény falu művelődési viszonyai is erősen elmaradottak.” A kommunista állambiztonság anyaga szerint a pócspetri plébános galád módon kihasználta „a nép egyszerű, gyakran babonás elferdüléseket mutató vallásos hiszékenységet”.

Asztalos Jánosról környezettanulmány is készült: „Rémhírterjesztéseivel a község lakossága között állandó elégedetlenséget szított, ami miatt több esetben a nyírbátori rendőrkapitánysághoz volt beidéztve. Politikai szempontból Mindszenty irányvonalát teljes mértékben magáévá tette és igyekezett a lakosságot is erőszakosan ebbe az irányba befolyásolni. A forint bejövetelekor rémhírterjesztéssel igyekezett a pénz jóhírét és értékét aláásni. Templomi beszédeit minden egyes alkalommal arra használta fel, hogy a lakosság nyugalma megbotlyogassa és az iskolák államosítása ellen lázítson. Ilyen beszédeinek eredménye volt az 1948 évi június hó 3.-án megtörtént esemény is.”

Nem kell nekünk állami iskola, ez az iskola kell nekünk, és pap kell nekünk, Isten és jegyző – hangzott el az esti demonstráción, amit a tömeg nagy éljenzéssel fogadott. A községi képviselő testület ülése volt éppen, amin az iskoláról szavaztak. A jegyző ugyan kiállt az emberek elé, hogy ők is az államosítás ellen vannak, menjenek nyugodtan haza, a tömeg azonban nem oszlott fel.

Menjenek haza, nincs itt semmi hiba! – mondta ekkor még Királyfalvi Miklós jegyző, de hiába, elterjedt, hogy a papot le akarják tartóztatni és a jegyzőt is el akarják vinni. A pap valójában ekkor már nem is volt ott, a jegyző azonban, aki ekkor még nyugtatni próbálta a kedélyeket, hamarosan drámai főszereplője lett az egész ügynek.

Félrevert harangok

A tanúvallomások szerint valakik a harangot is félreverték este tíz után, miközben a nem fogyó tömeg megpróbált behatolni a községházára, aminek a bejáratát ekkor már két rendőr igyekezett védeni. Amikor az elől állók dulakodni kezdtek a két rendőrrel, Takács Gábor rendőr – hogy a tömeget visszatartsa – riasztólövést adott le a levegőbe – áll az állambiztonság egyik első jelentésében. „A tömeg izgalma és ordítása ekkorra tetőfokára hágott. Ez a tömegizgalom a felzaklatott Királyfalvi Miklóssra is rátapadt, aki észrevéve, hogy Takács Gábor fegyverét csőre tölti és azt a tömeg felé védekezőleg lövésre készen tartja, neki ugrott nevezett rendőrnek és mivel azt mások is szorongatták, annak kezéből hatalmas rántással kitepte a fegyvert“, majd – a hivatalossá tett verzió szerint – 70 centiről szíven lőtte a rendőrt.

Hogy hogyan halt meg pontosan a kivezényelt rendőr, azóta is vitatott. Eleinte még dulakodásról volt szó, az ítéletben azonban már szándékos emberölésről, a rendszerváltás után azonban az a leggyakrabban hallható változat, hogy a rendőr saját magát lőtte le véletlenül. Valójában ez már nem nagyon fog kiderülni soha: az esti sötétben látni sem nagyon lehetett, a nyomozás pedig, hiába terjedt ki az egész falura, a politikai koncepció igazolásáról szólt, nem a tényleges történések felderítéséről.

Június 6-án Kádár nyilatkozatot adott ki, amelyben a falu jegyzőjét gyilkossággal, a falu plébánosát felbujtással vádolta. Addigra már kőkeményen megdolgozták a falut: az emberek azt sem tudták, éppen rendőrök vagy ávósok verik őket félholtra. Később még Péter Gábor, az ÁVH amúgy nem éppen szelíd lelkületéről ismert vezetője is elhatárolódott a „provokatív jellegű” akciótól, amit inkább Rajk és a rendőri karhatalom nyakába varrt.

„Az elítélt szíve 22 óra 22 perckor megszűnt dobogni”

A pert napok alatt lezavarták. A jegyzőt és a papot halálra ítélték, és sokan mások is hosszú éveket kaptak a falu lakosai közül. Asztalos János rögtön kegyelmet kapott, büntetését életfogytiglanira változtatták, Királyfalvi Miklóst azonban még aznap este kivégezték. Az ítéletvégrehajtás eredeti jegyzőkönyvét szintén megtaláltuk az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában.

A statáriális bíróság előtt kikényszerített vallomásában a pap elismerte bűnösségét, és Mindszenty felelősségéről beszélt, úgymond ő uszított a pásztorlevelekben. A hatalom rajta kívül is szakmányban íteltette el katolikus plébánosokkal a történeteket, és ezek után az eddigre már teljesen leszalámizott Kiszgazdapárt is teljes mellénnyel az egyházi iskolák államosítása mellé állt.

Ha Mindszenty Pócspetri gyalázatos zendüléséért az iskolák államosításának napirendre tűzését próbálja felelőssé tenni, akkor mi azt válaszoljuk: éppen Pócspetri a legerősebb érv az iskolák államosításának halaszthatatlansága mellett – írta a Szabad Nép. Az iskolák államosítását júniusban természetesen megszavazta a kommunista országgyűlés is. Az egyházüldözés előtt már nem volt akadály: néhány nap múlva letartóztatták Lénárd Ödön piarista szerzetest is – a Kádár-rendszerben ő volt az utolsó politikai elítélt pap, csak a hetvenes években szabadul majd, Kádár vatikáni látogatásával összefüggésben. December végén sor került Mindszentyre is: a főpapot karácsonykor vitték el.

„Hát nem eleget szenvedett már?”

Pócspetriben ezután sokáig életveszélyes lett volna akár csak a kocsmában beszélni az ügyről, az állambiztonság azonban még a Kádár-rendszerben is intenzíven figyelte a túlélő főszereplőket és a falusi közhangulatot. Az elítélt plébános '56-ban kiszabadult és Jugoszláviába ment – később nem kapott útlevelet, nehogy hazalátogathasson. Vitéz Gábort, aki 1948-ban a rendőr halála után elvágta a telefonvezetékét, hogy ne tudják értesíteni a hatóságokat, 1953-ben kiengedték, de utána is folyamatosan figyeltették, bár nem csinált semmit a világon: „italboltba eljár, de ott 5-10 percnél hosszabban nem marad, fizetését rendszeren hazaadja a feleségének, nem jár sehová, őhöz sem járnak” – áll az aktájában.

Bizonyos szempontból a legmegrendítőbb egy kézzel írt olvasói levél a Nők Lapja „Okos Kata” szerelmi levelező rovatába: az 1957-es levélben egy helyi lány kér kétségbeesetten segítséget, mert már nem tud hová fordulni: azt szeretné elérni, hogy kilenc évvel az ügy után engedjék végre szabadon a választottját. Som István tanítót a telefondrót átvágása miatt felbujtóként ítélték életfogytiglanra – 15 évet ült; 2016-ban halt meg, ő volt az utolsó életben maradt az egykori elítéltek közül.

„Mert az emberek nem tudták, hogy mi is volt a magyar történelem”

Nagyon sokáig Pócspetri maradt „a rendőrgyilkos falu”. Ezen a képen csak Ember Judit ’82-es dokumentumfilmje változtatott. A rendező előtt fokozatosan bontakozott ki a régi drámai történet. Együtt sírt az asszonyokkal, értette az öregek félelmét, hogy harminc év után is veszélyes erről beszélni, és a bizalmi légkörben fokozatosan megnyíltak a Pestről jövő idegennek. A kegyetlen, napokon át tartó verések emléke, az egész falut érő bosszú, az évtizedeken át elhallgatott, erről senkinek sem szabad beszélni történet kibukása magával ragadja a nézőt. Hiába a pocsék hangminőség (feliratozni kellett volna, de arra már nem volt pénz) és a három és fél órás hossz, a kibontakozó dráma, egy megtört község rettegő igazságkeresése fontosabb volt a technikai részleteknél.

A *Pócspetrit* azonban nem engedték nyilvánosan vetíteni. Pedig arról nem volt szó a filmben, hogy Kádár János 1948-ban személyesen irányította a nyomozást, sőt, az egyik megszólaló parasztbácsi még külön dicsérte is a kockaházás Kádár-rendszer biztonságát. A hatóságok mégis a rendezőnőt faggatták: mégis, mit akar ő ettől a falutól, talán rokonai élnek ott? Ember Judit Pócspetrijét szamizdatban, házi vetítéseken, zártkörű klubokban lehetett csak látni, a film legenda lett.

A film nem csak szimbolikusan rehabilitálta az addig megbélyegzett falut, Ember Judit éveken át küzdött a jogi rehabilitációért is. Ezt a rendszerváltás évében sikerült egy bírósági újratárgyalással elérni. Nem csak a vádlottak zömét mentették fel, a Fővárosi Bíróság szokatlan módon az 1948-ban eljáró hivatalos személyek tevékenységét is minősítette. Eszerint Pócspetri kapcsán hivatali visszaélést követett el mások mellett Rákosi, Rajk és Péter Gábor is: tudatosan és előre kitervelten ártatlan emberek ellen indítottak büntető eljárást azzal a céllal, hogy – a hatalom megszerzése érdekében – saját pártjuknak előnyt, a katolikus egyháznak és a vádlottnak jogtalan sérelmet okozzanak.

Az 1990-es ítélet Olti Vilmosnál, az 1948-as vérbírónál közokirat-hamisítást állapított meg, a bíró a tárgyalási jegyzőkönyvet meghamisította.

A rehabilitációt Helmeczy Lászlóval együtt kiharcoló Ember Judit húsz évvel a filmje után egy másik dokumentumfilmben is beszélt Pócspetriről. Ebben a filmben, a forgatás és az utótörténet elbeszélése mellett az 1948-as gyilkossággal kapcsolatban is közölt egy lényeginek gondolt információt, egy olyan verziót, amit a ’82-es filmjébe nem tett be, pedig az az egész rendőrgyilkosságot új megvilágításba helyezné. Kit látott a borkorban egy falusi férfi a tragédia éjszakáján? Ki lőtt valójában, ki az a „Konyi”? Azt azonban, hogy ennek van-e bármilyen valóságalapja, nem tudjuk megmondani.

Ötletek a filmnézés előtti, felvezető beszélgetéshez

A dokumentumfilm nagyon komoly és megrázó témát boncolgat. Súlyos történelmi események után nyomoz Ember Judit és stábja. Éppen ezért javasolt a filmben elhangzó történelmi időszak megbeszélése. Az alábbi kérdésköröket érdemes megbeszélni.

- Mi jellemezte Magyarországot a második világháború után?
- Mi jellemezte az 1947-1956 közötti Rákosi-korszakot?
- Van-e még a településen, aki abban a korszakban élt? Tanult vagy dolgozott?
- Mi jellemezte ennek az időszaknak a vallási, állami, iskolai rendszerét?
- Mit tudhatunk Ember Judit munkásságáról?
- Mit tudhatunk a betiltott filmekről? Tudunk-e még ilyen filmről?

Ötletek a filmnézés utáni beszélgetéshez

Miután megismerték a nézők az adott korszak (1947-1956) magyarországi állapotait, valamint végignézték a dokumentum/riportfilmet az alábbi témaköröket lehet megbeszélni irányított beszélgetés keretében:

- Mit lehet tudni Pócspetri sorsáról, az 1982, az 1990 és a 2000 utáni időszakáról?
- Mit akartak elérni a hatalmon levő politikai erők a Pócspetri per lefolytatásával?
- Mi jellemzi a koncepció- és kirakatpereket?
- A meghurcoltatások és koholt vádak után az 1990 utáni rehabilitálások segítettek-e az események résztvevőinek?
- Mi jellemezte a Rákosi-korszak, a Kádár-korszak és mi jellemzi a napjaink iskolarendszerét?

A KönyvtárMozi foglalkozásra való felkészülést segítő, valamint a film témájában megjelent dokumentumok listája

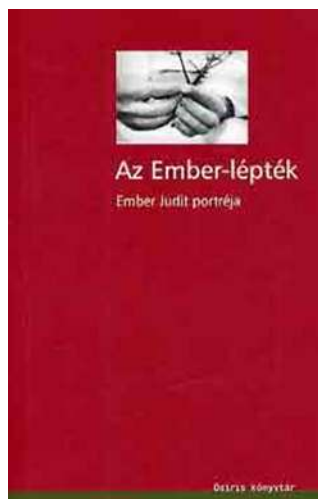
Ember Judit: Pócspetri

1948-ban, mikor még állítólag virult a többpártrendszeres magyar demokrácia, az összes párt egybehangzó Feszítsd meg! – kurjongatásától kísérve feláldoztak egy elmaradt kis katolikus falut az iskolák államosítása oltárán. Egy provokatív rendőrakció során az egyik intézkedő rendőrnek sikerült véletlenül agyonlőnie magát, mire ellepte a falut az ÁVÓ, végigverve a felnőtt lakosságot, olyannyira, hogy többen később bele is haltak a sérülésükbe, többen pedig testileg-lelkileg belerokkantak ebbe a politikai nevelőmunkába, aztán az ország tomboló helyeslése közben gyilkosságért statáriális eljárással, tehát 72 óra alatt kivégeztek egy embert, aki ott se volt, amikor eldőrdült a fegyver... (www.moly.hu)

Pócspetri (Kétlemezes változat) (DVD)

Ember Judit a *Pócspetri* című filmjével a rendszerváltáskor perújrafelvételhez juttatott egy félévszázadon át bűnösnek bélyegzett falut. A filmet csak 1989-ben mutatták be. A kiadvány extrájában Ember Judit beszél a film keletkezéséről, az eseménynek háttéréről. Pócspetriben, 1948. június 3-án, az iskolák államosítása elleni tüntetésen meggyilkoltak Pócspetriben egy rendőrt. A tragikus eseményből a rögtönítélő bíróság koncepciót per csinált. Több embert elítéltek, s a jegyzőt ártatlanul halálra ítélték és ki is végezték. Ember Judit az események rekonstruálása közben az emberekben tovább élő traumákat is oldotta, a kollektív emlékezet részévé avatta. (www.bestbyte.hu)

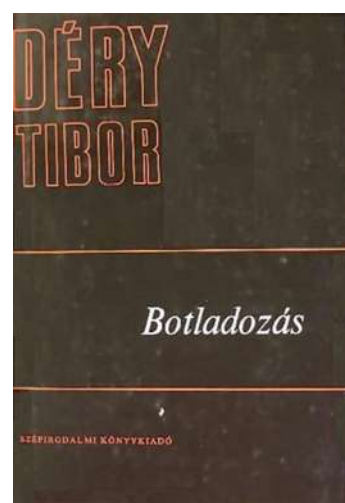
Zsolt Vince (szerk.): Az Ember-lépték - Ember Judit portréja

„Én nem hiszek azoknak, akik fognak egy felvevőgépet, egy magnót, pár ezer méter nyersanyagot, s elindulnak forgatni, hogy majd a valóság kinyílik előttük, s minél többet forgatnak, annál inkább kinyílik, s annál inkább valóság. Manapság nem oly kacér a lét, hogy csak úgy magától feltárulkozzék. S gyanítom, hogy soha nem is volt. Konceptió nélkül nem lehet filmet csinálni. Nem az a baj, hogy valakinek preconceptiója van, hanem hogy milyen az a preconceptió: múlt századi, század eleji, közepe, mai vagy a jövő századig érő. Merev, görcsös vagy elég rugalmas ahhoz, hogy a forgatáson bekövetkezett, az előre elképzelthez mért változásokat, másságokat be tudja építeni. De ha nincs meg előre az a valami, ha nem dolgozott ki többféle verziót, amihez képest a dolgok elmozdulnak, átalakulnak, visszajukra fordulnak, akkor csak a stagnálást észleljük, s elhisszük magunknak, hogy a világ áll,

a Föld nem forog.” (www.moly.hu)

Déry Tibor: Botladozás I-II. - Összegyűjtött cikkek, tanulmányok

Déry Tibor műveinek életmű-sorozatában az író hat évtizedes tanulmányírói munkásságának, az irodalom művészetek és az emberi élet, történelem összefüggéseire, egymást feltételező és egymással olykor szembeforduló viszonyára vonatkozó töprengéseinek mindeddig legteljesebb gyűjteménye ez a kettős kötet. Olyannyira az, hogy az itt szereplő írások egy részét, a két háború közt keletkezett cikkek, tanulmányok egyikét-másikát, az író életművének kutatói is csak most ismerhetik meg. A 20. századi elemző és intellektuális igényű magyar próza jelentős mesterének cikkeiből, tanulmányaiból, különböző időpontokban olykor azonos kérdésekre adott különböző természetű tanulmányírói és interjúválaszaiból a figyelmes olvasó nyomon követheti Déry Tibor gondolkodásának fejlődését – avagy változásait, nemegyszer ugyanazokkal a társadalmi vagy művészetelméleti és gyakorlati kérdésekkel kapcsolatban. S nyilván ezekre a hat évtized változó körülményei között elkerülhetetlen módosulásokra utal a kötet önironikus címe: a „botladozás”, amellyel (cél tudatos vargabetűkkel és akaratlan kitérőkkel, már ahogyan ki-ki a kortársak közül megítéli ezt a pályát) hat évtized tanulmányaiban is csökönyösen járja a maga útját a *Befejezetlen mondat* írója. A kötet tartalmazza a *Pócspetri* című írását is. (www.moly.hu)

Szabó Csaba- Szigeti László (szerk.): Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948

A magyar országgyűlés 1948. június 16-án fogadta el az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. A katolikus egyház és a magyar nemzet történetében is mérföldkő ez az esemény, melyről 2008. szeptember 3-án Budapesten konferenciát rendezett a Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány. A korabeli fotókkal illusztrált kötet a szimpózium történelmi összefüggéseket bemutató előadásainak szerkesztett változatát tartalmazza.

(www.moly.hu)

Horváth Erzsébet: A református iskolák államosítása (1945–1948) (Zsinati Levéltár)

A szerző úgy mutatja be a Magyarországi Református Egyház iskoláinak életét, hogy részletesen foglalkozik a Rákosi féle proletárdiktatúra kiépítésével, melyhez a megjelent szakirodalom mellett felhasználta mind az állami, mind az egyházi levéltárak idevonatkozó iratanyagát.

(<https://www.kalvinkiado.hu>)

Pukánszky Béla - Németh András: Neveléstörténet – Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe

A kötet szerzői a nevelés, az oktatás és az iskoláztatás történetének legfontosabb eseményeit mutatják be az olvasónak. Nyomon követik az iskola kialakulásának és máig ívelő történetének fontosabb eseményeit, áttekintik a kiemelkedő filozófusok, nevelők pedagógiai jellegű gondolatait, bemutatják az egyes történelmi korok nevelési-oktatási gyakorlatát. Mindezek mellett törekszenek az egymást követő történelmi korok embereszményének, s az ebből eredeztethető gyermekfelfogásának, gyermekszemléletének plasztikus ábrázolására is. A tankönyv elsődleges célja, hogy vezérfonalat nyújtson az olvasónak a további neveléstörténelmi búvárkodáshoz. Az ilyen tanulmányok segítségével olyan pedagógiai kérdésekre is választ kaphatunk, amelyek vissza-visszatérő

problémaként merültek fel időről időre, s koronként és kultúránként egyedi válasz született rájuk. Olyan válaszok, amelyek számunkra is fontos tanulsággal szolgálhatnak. (www.moly.hu)

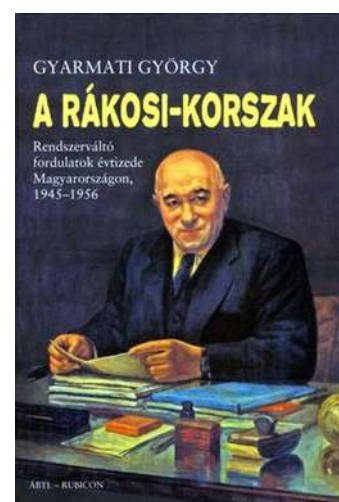
Gyarmati György: A Rákosi-korszak - Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956

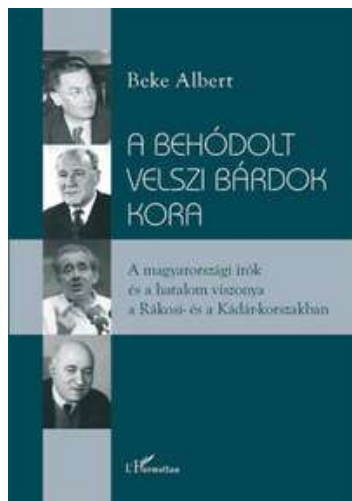
Rákosi Mátyás a sztálinizmus első számú építőmestere volt a szovjet protektorátussá vált Magyarországon. Noha a regnálása harmadannyi ideig sem tartott, mint Sztáliné, terroruralma modern kori tatárjárást jelentett a korabeli magyar társadalom számára.

A szerző sorra veszi a diktatúra évtizedében elszenvedett gazdasági és társadalmi veszteségeket, amelyek „harmadik Trianonként” nehezedtek az országra. A kötet lapjain megelevenedik az egymásra torlódott fordulatok időszaka, a kommunista pártegyeduralom kiépítése, a hidegháborús hisztéria, a terrorgépezet működése, a mezőgazdaság kollektivizálása, s a társadalmat ért számtalan trauma mellett az ország irányítását jellemző káosz.

S végül elérkezünk 1956-hoz, amikor már nem csupán a társadalom szembenállása vált nyilvánvalóvá a rendszerrel, de még legközvetlenebb elvtársai is szembefordultak a Rákosival és az általa megszemélyesített uralommal.

Gyarmati György kötete az első sok szempontú összefoglaló a magyar történelem egy elfeledett korszakáról közérthetően, számos korabeli forrással és képpel elevenítve meg a mai olvasó számára szinte már elképzelhetetlen korszakot. (www.moly.hu)

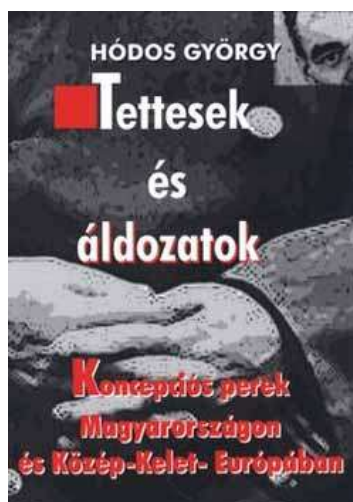
Beke Albert: A behódolt velszi bárdok kora - A magyarországi írók és a hatalom viszonya a Rákosi- és a Kádár-korszakban

Őszinteség nélkül nincs művészet. Egy diktatúrában pedig a művész, vagyis az író nem lehet őszinte. Folytathatunk-e eszmecserét az irodalomról egy olyan korban, amikor abszolút diktatúra volt? Tehetséges írók persze akkor is léteztek, de honnan tudhatnánk, hogy ki volt tehetséges, ha az adottsága nem nyilvánulhatott meg teljes mértékig? Mert nagy írónak lenni nemcsak tehetség dolga, hanem társadalmi tisztánlátásé is. Kell, hogy az író jó sáfárja legyen a tehetségének! - Beke Albert ezekkel a gondolatokkal kezdi ezt a könyvét, és esztétikai érvekkel támasztja alá, hogy irodalomról - a szó igazi értelmében - 1948-tól, vagyis a teljes kommunista hatalomátvételtől kezdve valójában nem is beszélhetünk. A magyar írók az '56-os forradalom előkészítésében ugyan részt vettek, de többségük a

leverése után szinte azonnal a leggyalázatosabban el is árulta. Nemcsak Illés Béla, Darvas József és a hozzájuk hasonlók tették meg ezt, hanem többek között Illyés Gyula, Németh László és Kodály Zoltán is. Az idős irodalomtudós ezt az életjelenséget és konkrét magatartásformát vizsgálja, amin az olvasónak nem felháborodnia kell, hanem a könyv elolvasása után mindezt tudomásul kell vennie, ugyanis akár tudomásul veszi, akár nem, a tények tények maradnak. A rendszerváltás óta több mint harminc év telt el, de a szerzőn kívül eddig senki sem vette magának a bátorságot, hogy a tényekkel nyíltan szembenézzon, és azokról számot adjon. Ennek az összefoglaló munkának az elolvasása után az olvasó megismerheti a Rákosi- és Kádár-korszak úgynevezett irodalmát, és leszámolhat az eddigi hamis illúziókkal. (www.bookline.hu)

Baráth Magdolna - Feitl István: Kérdések és válaszok a Rákosi-korról - 1949-1956

A Kérdések és válaszok sorozat e kötete közel 130 kérdésben igyekszik feleleveníteni az 1949-1956 közötti éveket Magyarországon, amelyről mindenkinek a sötét sztálinizmus, a kíméletlen terror, a padlássöprés, a kitelepítés, a munkatáborok, a koncepciós perek, a vezérkultusz jut eszébe - és a teljes szovjet nagyhatalmi kiszolgáltatottság. Ha pontosak akarunk lenni, akkor az 1949-1953-as kemény szűk öt esztendő el kell választani az 1953-1954-es olvadás idejétől. Nagy Imre új szakasznak nevezett miniszterelnöksége idejére a széles körű amnesztia, a büntetőtáborok felszámolása, a parasztság kizsigerelésének megszüntetése és számukra nagyobb önállóság biztosítása, az életszínvonal szerény emelése, a személyi kultusz eltűnése volt a jellemző. Nagy Imre távlati célja egy agrárcentrikus, jóléti szocializmus kialakítása volt. 1955-ben Rákosi szovjet segítséggel visszatért a hatalomba, de már képtelen volt teljhatalmú befolyását újra megszerezni. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusát és Hruscsov Sztálin-beszédét követően Rákosi végleg elvesztette a belpolitikai folyamatok feletti uralmát. Gerő Ernő vette át az irányítást, és tett kísérletet a rendszer megmentésére. A hatalom erkölcsi és politikai hitelét azonban képtelen volt visszaszerezni. Ellenkezőleg, mélyült a válság. Érelődött a forradalom. (www.lira.hu)

Hódos György: Tettesek és áldozatok - Koncepciós perek Magyarországon és Közép-Kelet-Európában

Ez a könyv a hiányt igyekszik pótolni, tizenöt éves új kutatás, a terjedelem által megszabott keretben. Az egyes magyar perek már nagyjából ismertek, ha sok esetben csak elszórtan, folyóiratokban és más, átfogó témák kapcsán megjelent adalékokból is. (www.moly.hu)

Sárközi Mátyás: A bizarr évei - Élet és irodalom Rákosi Mátyás alatt

„1980-ban két dolog vezetett e tanulmány eredeti változatának megírásához, mely most átdolgozott és lényegesen bővített szöveggel jelenik meg. Egyrészt akkoriban Magyarországon még lehetetlen volt szabadon összefoglalni a Rákosi-kor irodalmi életének jelenségeit, tehát mi, Nyugaton élők feladatunknak éreztük e hiány pótlását. A másik serkentő tényező pedig az volt, hogy attól tartottam: ha időben le nem írom, talán elfelejthetem azokat a történeteket, amiket a kor tanújaként -- már igen ifjan is irodalmi körökben forogva -- maguktól az íróktól hallhattam. Pedig bizonyos, hogy az anekdoták a történetírás nélkülözhetetlen kellékei.” (Sárközi Mátyás) -- A Kossuth-díjas író népszerű és sokáig hozzáférhetetlen művét most javított kiadásban, frissített név- és tárgymutatóval adjuk közre. (www.libri.hu)

Források és felhasznált irodalom

- <https://filmarchiv.hu/hu/alapfilmek/film/pocspetri-3>
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Ember_Judit
- <https://www.imdb.com/name/nm0581634/>
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/Rákosi-korszak>
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Pócspetri_per
- http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/az_iskolak_llamostsa.html
- <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1948-az-egyhazi-iskolak-allamositasa-szazezrek-a-katolikus-rendezyenyeken>
- <https://www.evangelikus.hu/archivum/szomoru-evfordulo-70-eve-allamositottak-az-egyhazi-iskolakat>
- <http://lexikon.katolikus.hu/I/iskolák%20Államosítása.html>
- <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/12.01.html>
- <http://www.irisro.org/pedagogia2019januar/88Pornoilmre.pdf>
- http://zsinatileveltar.hu/files/a_reformatus_iskolak_allamositasa.pdf
- http://www.jgyph.hu/mentorhalo/tananyag/Magyar_isk_tortenete/ix3_harc_az_iskolrt_az_iskolk_llamostsa.html
- https://web.archive.org/web/20180612141551/http://oktatolapok.mnl.gov.hu/koncepcios_perek_magyarorszagon_1945_utan/tartalom/tanulmany?id=1
- https://index.hu/tudomany/tortenelem/2018/06/11/pocspetri_70_rendorgyilkosság_egyhazuldozás_kiadar_rakosi_ember_judit/
- <http://konyvtarmozsi.hu/>